

10 407
P.T. 67-24
P.T. 67-23

По

Највишем Одобрењу

Његовог

Царског-Краљевског и Апостолског Величанства

ФРАЊЕ ЈОСИФА I.

Цара Аустријског

Краља угарског и чешког, Краља Ломбардије и Мљетака,
Далмације, Хрватске, Славоније, Галиције, Владимирске
и Илирије, Архидукега Аустрије итд.

Великога Војводе Војводовине Србије

Итд. Итд. Итд.

ИШТАМПАНО

у царској краљевској, дворској и државној штампарији.

у Беогу, цеоук.



385.

ВІЗАНТИЈСКИ СПОМЕНИЦИ

ИЛИ

СРБИЈИ.

ПРЕВЕО

АЛЕКСАНДАР САНДИЋ.

Рис. № 187-35



Право преводена задржана самозащител за себе.

ПРЕДГОВОР.

Кад Срби у једанаестом веку између воде Саве, Душаве и адријатског мора нову једну државу основаше, прилубише се они источној цркви и Византији, откуда су хришћанску веру примили били.

У политици ослањаху се они на западно царство наставши, да им је у њему највеће поуздање кадгод би византијски царевн напустили на њих да их покоре; а с друге стране опет држаше се они чврсто и постојано грчкога обреда, и нешквалу славу свето-горску га њени белн намастирн не бијаше Рим ипвад кадар у очима њиховима засенути.

Светле вароше поглавице, то духовног то светскога реда, почевши од оца прве српске лозе краљевске, од св. Немање, од његова сина св. Саве па све до последњег у народу владара — надметаше се у подизању светих задужбина: прекрасних црква и намастира, те како ће се раширити по вароду и прославити нова вера.

По равници, а највише по узашн долинама сред дубрава ил горе које, где би једва по гдекоји поток себи пута начинио, забелити се мало затнх цркви и намастирн без броја.

А подизању светих задужбина ишло се, као што рекосмо, свуда и свагда на руку. Приповеда се како ће цар Душав, који се назива „*Стефанъ во Христа Бога благовѣрно царъ и самодръжцъ Србъ земь и Гркъ земь, Ио, морно и Византии Сиринъ*“ помилувати некакога богатира, који му јако скривши бијаше, ако подигне седамдесет црква у планини Мојсију, код Крушевца; и донста виде се и дан данашњи зидине од седмернх црквица, које су све по једноме кадуцу грађене, те цотарђују ту приповест у побожном вароду.

Са светим страхом и припођеном захваљности набраја и најпростнји Србни плема од црквица и намастира: од Ариља, смедеревске па крупевачке цркви, од Горњаци, Манасије, Раванице, Жиче и Студенице, а да и неомислмо овде оних сионих намастира издсђу планине Каблара и Овчара.

Какве обилате успомене из времевн српске славе и државне казују грчком вароду задужбине те!

А кад опота у као час дана на Косову сва срећа Србе нададе, освећена места ова постадоше уточишта, где се по гори чврвој успомеца на некадашњу величину неговаше и од колена на колена понављаше, те се помођу православне вере сачувао варод да се не истурчи.

И почетком овога столећа видесмо како се подјармљена Србадлја томпаз око тих намастира под крсташ-барјак и огњна испод јарма турских изелица док се славно и ле ослободи!

Али чакар што задужбине ове, где се свега вера чува и негује, у историји српској у славо доба прво место имају, опет се о њима врло мало зна ил ништа.

А и за то мало, што о њима ваља да спомнесмо, захваљујемо њиховимцима и путницима некојим, вагме Вуку Ст. Караџићу, Шаваршцу, Цирху, Бујеу, Миклошићу и другим.

Заман ћемо тражити, да из књига од историјске вештине дознамо што о тим споменицима, који су сасма знаменити, једно са своје историје, а још више са места географског, где су баш на међи која ппзамом Европу дели.

Многи узроци и свакојаки бијаху све до данас на путу сваком књижевном испитивању по широкој некад српској царевини, а где има доста за испитивање; и

први књижевници у историји везитиве, као што је Кумер, ту же се нато често у својим књигама.

А цела је истина, да споменике ове више још дојаво није вацртавао, ни мерно, нити као што је реду везитива описао; а у сваку је руку сасла вушко, да се споменити прошаних векова не само по ваголу поштују, већ и да се саваа како су постанли и разазна нита је на пљма од историјске везитиве.

Да се тако радило досад, не би данас, за жалост, било толико нових привезаних азнака, која штеу ни по каквом стиљу, већ су беса санке и привезике саграђени, на нити одговарају грчкоме обреду лети византијском непарству, што вавек с овим ушоредо стоји.

Ове мисли често су ми се биле по намети, док сам по Србији и околним земљама путовао, и наведу ме баш на ото, те сам намерио да на света материјала, што имах за народонне Србије, све вацрте од тих историјских споменива и што сам год о њима где забележио одлучим, и у овој књизи на свет издам.

Али у књизи овој није ми ипак намера, да сваки споменик сасвим опширно и обелодавам. Већ само хоћу, што краће узлогу, да олакшам, како ће се на један мах споменити они једно до друго прегледати, а и што о њима одма и сазнати; да покажем знамените

особине, што су на пљма; да потврдим у каквој су свани споменити они са овим што се приповеда о византијском вацрту у издању, а и да потврдим да има и од завада зното којенита на њима уметаното, што се за чудо често виђа.

Охрабрени и удућени толиких сдучешћем својих врних пријатеља госноде: Др. Вука Ст. Караџића, Гавриловића и Паварива, вацртао ово с поуздањем на гласмо дело.

Не би ли се зардовао свет, који дуби и цени дрешности у везитиву, и овој мојој радни, које се подватих са жртвом сваке руке — а да испуни и ја који праан лист у историји везитиве.

Дај Боже да ову радњу срећа потера, да на руци буде свакоме, био он од светскога а био од духовног реда, коме је у дужности да се стара за одржање ових светих задужбина, и који убуду нове цркве подизали!

Нека јуначки српски народ са своји једноплеменици научи на ове моје повеће радње, штоко је родом уродила док сам се у средина везитивој бавио, како ће да позка своје остареле грађевине а величанне сведоке своје прве славе, који данас свету казују како се и Срби око просвете трудине, алалибоже што их прерако сила и велика помете, — нека их у побожности пова и као светилу поштује до века!

У Вечу на св. Савау 1862.

Ф. Кавиц.

ГДЕ ЈЕ ШТО

	На страни		На страни
Предговор	3	г. Глине и опењени	15
Општи преглед по реду вешташе и историје	7	д. Подстрепице и таван од стубова	15
I. Вештачки историјски део	9	ж. Дрбак и септица	15
A. Плав и естетски	11	з. Педанте и опењени	15
Увод	11	и. Премањи (trnjava)	15
а. Место (место)	11	л. Нишан	15
б. Плав од цркве	11	B. Згради на култури	16
в. Камена	11	Увод	16
г. Храм	12	а. Саниа по дугаре (d'arcade)	16
д. Промете и плаха	12	б. Нискостаје (zemlja)	17
ђ. Ватња (vrtić)	12	в. Амбони	17
е. Припраха (parthos)	12	г. Столон	18
ж. Злобаде	12	д. Отакр	18
з. Црквице	12	II. Топографијски историјски део	19
и. Црквице где се приклања	13	I. Смедерско	21
ј. Костурница	13	Ц. Равањца	21
к. Кроз	13	III. Манастија	23
B. Уграднe с поља	14	IV. Жича	23
Увод	14	V. Крупањ	24
а. Прозори	14	VI. Студеница	24
б. Врата и пролази (portal)	14	Где је вода збога у великој цркви Студеници	26
в. Подручјаје и домини венца	15	Домаћи	27

ШТА ЈЕ ГДЕ НА ТАБЛАША

- | | |
|--|---|
| <p>I. Вид с поља цркве смедерске.
Плав те цркве.</p> <p>II. Вид с поља наизметрене цркве Равањце.
" " " " Манастије.</p> <p>III. " " " " " Жиче.
" " " " " цркви пролазицама.</p> <p>IV. " " " " наизметрене цркве Студенице.</p> <p>V. Вид изнутра " " " Манастије.</p> <p>VI. Архитектонске ситуације на наизметреној цркви Равањце.</p> | <p>VII. Промете цркве претпозитне.
Плав те цркве.
" " " " Равањце.</p> <p>VIII. Плав с рета цркве крупањске.</p> <p>IX. Плав наизметрене цркве Жиче.
Архитектонске ситуације и сликови по дугару у тој цркви.</p> <p>X. Плав наизметреној цркви Студеници.
Архитектонске ситуације у тој цркви.</p> <p>XI. Велике пролази (portal) на наизметреној цркви Студеници.</p> |
|--|---|

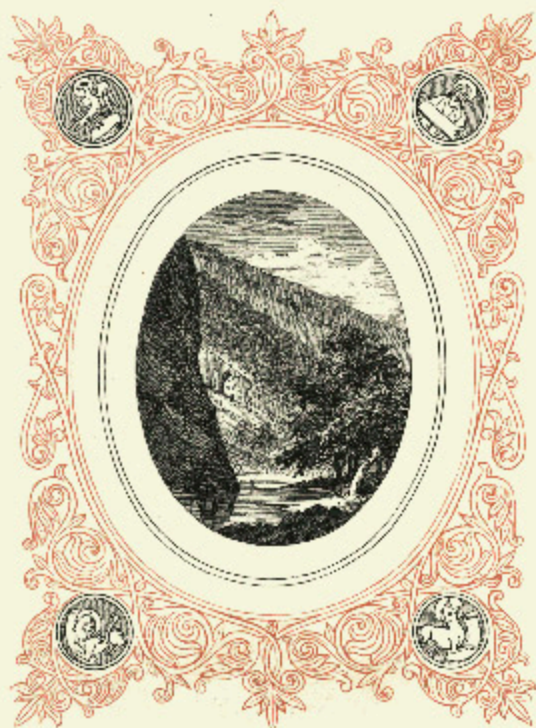
—•••••—

СРЕДНО
1912

ОПШТИ ПРЕГЛЕД

ПО РЕДУ ВЕШТИНЕ И ИСТОРИЈЕ.

Да се види како се развило
Паше саопштење крај 19. века,
Кад се у њему види
С. В. И. В. И. В. И.



Црква св. Софије у Истанбулу, слика из 1847. г.

Док не бете олуј од народа и преко воде међу Европом и Азијом прејурно, који сакривши византијско царство, а и неоглави део света преобрази: блистао се са високих златом оквићених кубета чувана Аје Софије

часни крст — свето знамење хришћанства — далеко у две чести света.

И дан данашњи назује то поносито дваеста година старо здање у величанствости свога сарамерја и у дивној смелости кад је план навођен, славу своих непара.

Кад ово године 1847. султан Абдул-Медид даде да се види то изнутра по оправља, те трула, уложиве (Nischen) и дувари своју првину светлост за који дан указаше, очигледно је дупу у гледаоца овај големи и тајносни утисак, који је у том архитектонском здању и непад свакога оштрао, кад би ушао па видео по алатном пољу извесне мозаик-ликове и око њих свакојак шарене пруге од уреса, ове галерије на ступови од порфира иа' друга скупоцена камена.

А ако у пашети још надовладино слику од ове цркве лепотом, коју, као што савременици веле, није оштри неумде: лепотом унутрашњег намештаја, лепотом црковног (темила) који трепташе бојана, златом и сребром, а таки су и ашони били; па поимислило ли за безбројне свештине и пошјелеје од драгих метала, — а вијад и на олтар „лију светлост око човечије једва подести могаше“: и сами ћело увидети, зашто се свет чудно дивоти и крестоти мајке цркве Софије.

А како је на гласу била, бијаше јој и уопш големи на здању црква по васцелом хришћанском свету.

Дуго времена бете црква та невадвешени ремек и за углед свуда, где се год црква градише по византијској царевни, па и по ошм земљама, за које Цариград после, кад ће се нишама (деоба) родити, са своје патријаршије Рим на Истоку постаде.

Од мале Азије па до Пела, од адријатскога па до црног мора подигаше за то доба безбројне цркве с кубетима; то их од скупоцена материјала саградити,

to od prostih balvana nestane, ali sve po znamenitoj (karakteristickoj) prvoj formi vizantijskoga načina.

Na n Srbii, koji se kao što pomenusmo istočnoj strani pridubine, uzete od Carigrada forme gradbenih svoje crkve.

U veštackom istorijskom delu u ovoj knjizi, rasказaće se koliko su ti spomenici po Srbiji, koji su se najviše dobro održali, svoje velikon uzoru. Aji Soviji, i drugima u to doba uzor-građevinama

vizantijskoga načina ravnih; a koliko opet e druge strane tla na njima uzetih od zapada a name Italije.

A deo ovaј deli se opet na tri dela, i u prvom ћemo govoriti o planu i kako је која црква састављена, у другом о утварању е поља, а у трећем како су на нутра извићене цркве: смедеревска, крушевачка, манастир Мавасија, Равашица, Жича и Студенци. О овом начелу сметку биће и више у топографском историјском делу.

I.

ВЕНТАЧКИ ИСТОРИЈСКИ ДЕО.

А. ПЛАН И САСТАВИ.

Увод.

Српски народ јаво младије пришевести прејестивене и тајносе, те отуда је да су и сви скоро намастери бант на тим местима, на којима су.

Где је који светац живео и постои се, у којој је пећини најрадије Богу се молио, где су се чудеса збивала, на где је који мученик смрт претрпело била су места већ с тога, да се на њима граде цркве и намастери.

Да богде да су ове цркве испрва са свим просте биле.

А од оваких цркава најзначајнија је она, два часа од Ждрела, у впању на води Млави, у пожарничком окруају. То је велика једна пећина зидом са улаза преграђена, где су врата и прозори ударени, те је од ње црква постала.

У тој пећини живео је и постои се, по давању, свети Сава. — На том месту заповедно је он води Млави, која пуштећи туда тече, да се мало претраји, да га у читању светих књига незабуљује. И вода се покори зановести свеченој, те је и дан данас на том месту Млава тиха и бистра.

Али је црквица ова мало затим зар малена постала за силне поклонике, који је полагали. — а можда се и пустињцима досадило оскудно самонађе по облажним пећинама — те тако постаде бант у крају воде, недалеко од ове цркве у пећини, данашњи намастери Горњак, који је по целој земљи у големом поштовању! — А као што је овај намастери постао, биће да су и други тако постали, али са именала како је које место било.

а. Место (агса).

Простор на ком је црква са овим одна око ње што је, држи се за свети, зато је и заграђено од другог неосвећеног места.

Заграда је прост зид, а гдесде је овај и са кулама утврђен те ти се с поља чини као да је тврђава какав; у Србији тај ограђени простор зову „порта“. Гледј Манастију, таб. II.

А те освечене порте бивале су испрва прилично простране. Црква стоји слуду у среди, а око ње су ћелје

овде оиде подигнуте. То би повод насељавању валуђерских села (које лавра зову) у светој гори атокеој.

И у Србији имају тихих насељина од валуђера међу Кабларом и Овчар-планином, на српској Морави. Ту има на простору три часа хода преко и удуж сила омањих намастери, од којих су значевити: преображњски, благошењски, шкољски и сретњски.

А по намастерица у Србији врло их мало данас живе.

У аидове од ограде стоји обиталиште, у ком су неколико ћелја и одаје за госте, а до овог су етаје за слуге и економину, црква је, са просто цетесаном вонаром до ње, слуде за себе нареди. Но која вођа или засад око цркве ублажава по мало озбиљан утисак намастерица.

б. Плат од цркве.

Старе црквене грађевине по Србији сасвим су по прионе (главном) начелу византијског зидања. У свију је грчки крст ✙ (гамада, крстобразје) карактеријска форма у плану; у свију је видатим крстобразјем подигнута високо кубе, за значење ваврсена господњег. Црквице са стране су рано зачеле (анис) зачеле, а припрага (вартекс) је широва као год и цело здање.

Као што се види, српске грађевине спадају у доцније доба византијска стила, кад су већ оставили били први јустинијански начин у зидању. Што је у ово доба било много ступова, те су сад само по четир огромна дупела или по четир ступа, који су на лук у слуду сведени, те се на њима подиже одруглава (тамбур) од кубета. Женске приправе лема, а стране су полуокругле као и зачеле.

в. Кубета.

Више од једног кубета (у светој гори има их и по седам), а што је доцнији знак у византијском зидарству, видимо и на многим српским црквицама.

У Раваници и Манастију око великог кубета има и по четир омања (са сваког крака од гиланде по једно) као год што је на цркви св. теодосијиној у Цариграду. А у Манастију има још и једно цето кубе над приправом каогод штоје на старој теотокоској цркви у Атини. На обадве црквице, које су с обе стране

припрате у *Жичи*, кубета су наиздана, која уз ово велико врло лепо изгледају.

А у *Труду* (*тамбуру*), које је обично високо издано и на ком је кубе (крив), ударени су силни успи прозори, — међу њима су и празнога места по ком су ликови од светаца, пророка и других.

и. Храм.

Храм је свуда на свод наизд, а свод се тај и с поља види. Гледај *Крушевцац*, таб. III. Сводови су иначе и покривени, јер то клема, што ближе к северу, није; висина крова познаје се по висини забата као што је то и по западу. Гл. *Раваницу*, таб. II. Овај западни улаз може се видети и на једној од најстаријих византијских црква, на *кашикарској* у *Атини*, која црква са свом' многи' забата' опомише нас на ово средњег века.

г. Прочеље и платпа.

Најстарији византијски начна да се по прочељу и платпама уложине и аркаде изводе, примљени су били и у *Србији*. Уложине имају на *крушевачкој* цркви а аркаде на *архелској*; ова последња црква најстарија је у земљи, али је данас са свим поновљена.

На припрате као год и из црквица крстобразних воде по једна, или и више, врата у храм.

У скоро свакој периоди византијскога стила налазе се и предверја на овим улазима. У *Србији* је најлепше предверје у *Студеници*, где је вратник с јута налик чувеноме предверју екзицијанском у *Еривану* у *Персији*, и опомише нас на *романске* вратнике по црквама.

Над вратима су обични или развојени прозори, али има и прозор-руча. те кроз њих у црквнице крстобразне светлости допире.

Црквнице крстобразне зачеле су по највише зачеле (апсиде) на *рогљеве*, баш као *валетирске* цркве *Ватопеди* *Ивер* у *светој гори*.

д. Зачеље.

Зачеље је мал' ве у сваке српске цркве једне висине са платпама до венца под стрејом. Ова је особина и на њима, као год и на свакој византијској грађевини, где су црквнице крстобразне са храмом једнако и широке и високе.

У *Студеници* је зачеље на троје и оно је у среди највеће. Свако је округло, а ве ко' обично на *рогљеве* (полигонално). Како је која црква велика има у зачељу и по један ступици развојен, а гдегде и растројен прозор или, ако су прозори обични а ово их је на броју по пет.

У *дуварима* су као надубљене уложине, где се чува црквено посуђе и одежде, а то је место *сакристија* по западним црквама.

ђ. Припрата (narthex).

Припрата (предхрамште) је обично већ на темеља са осталом црквом спојена, и једва се с поља разликује.

А сато је у *Магасији* припрата сасвим овака као у најстаријих византијских грађевина, као што је на прилику у *теотоковске* и *свето-девичке* цркве у *Атини*, где и над припратима кубе има.

Баш протинио западних црквица припрата је у овим (византијских) одвојена од храма и, само се кроз једна, а гдегде и кроз троја врата улази у храм.

Ова старија византијска уредба види се у *Магасији*, у *Крушевцу*, *Студеници* и т. д. А на против тој, као што су и многе византијске грађевине после десетог века, издана је *Жича* и друге. Гл. таб. IX.

е. Звонаре.

Кад *Француси* под *Вилхардином* и *Гијом де ла Рошом* *Грцу* освојили, сазнаде се и на Истоку за звонаре, и на поил здањима у то доба, као у *Давнији*, *Калкину* и *Мистри* одва их и подизалие. А код старијих црквица место заједно сазиданих звонара грађилие их после крај цркве од дрвета, а кадгод и од камена.

И у *Србији* имају звонаре од дрвета, осим *Студенице* где је звонара од камена саграђена у крај цркве на страни.

На једној *крушевачкој* цркви, а на којој има и осим тога западнога уметњаја, сазидана је одма испрва и звонара кад и друго здање. Гл. таб. VII.

Звонара је ова с прочеља над припратом, а ту су и степени куд се пење на њу.

Студент по том како давас стоји, рекао бих, да су испрва хтели да тороњ овај што у ише више, то еве тањи буде; по по свој прилици није се до врха ни доиздало, или ће бити да је кања голема сила врх му порушила.

ж. Црквнице (капеле).

Ова мала црква у крај велике студеничке могла бити се у ове мале црквине грађевине бројити.

Плак од оте, који је врло лепо смирљен, стоји овде на табл. IV. С поља је та црквица кречен са свим наиздана а на путра сва поновљена. Тешко ће дакле ко погодити да а' је ова рава била по лепоти најчувенијим грађевинама од ове руке, као на прилику *сциридонској* у *Крфу*, где је коло ово главе у светца драгим камењем обилато попуњено; или је подобна овој малој цркви, што је цар *Роман* на *Парвасу* подиже.

А од друге неке капеле, која је по *дувару* испишана (*al fresco*), стоје још саме андне на *брежуљу* једном код *Павлице* на *Ибру*.

г. Црквице где се крићана.

Говзал Клавдије приповеда у своје опису св. ђурђевске цркве у Цариграду како „пред црквеним прагима има једна велика лепа крстионица, над којом је кубе на осам ступова од бела мермера, и у труду су силне прилике“. Палик овој крстионици биће ова што је у цркви Студенци била, од које је до данас једва остао доњи венац и подлоге од ступова од бела мермера казујући лекадашњу красоту.

Како год што стоје овако грађени студенци, који су за праће по закону, у светој гори, била је и та студеначка крстионица некад пред црквом, па је тек после које-каквим вањшњивањем у цркву дошла.

Осим ове нема нигде више у Србији ни трага оваквим красним крстионцима црквицама ни студенцима, макар што то бијаше главни и богато-украшени део у старих византијских грађевина.

А у Жичи где има такође нешто од крстионице од бела мермера, биће да су једну крстобразну црквицу за крстиоцу држали.

и. Костурнице.

У Арменији и око црлога мора имају костурнице под црквама, које су по прилици као она у св. цркви на гробу господњем у Јерусалиму и по другим грађевинама за јустинијанско доба.

А у Грчкој и у Србији није никад ни било костурница под црквама.

ј. Кров.

Једно клима аа највише западни ујани чини да су и српске византијске грађевине по своду покривале.

Кров је обично плак и савио је као свод скројен. Али гдегде врло лепо изгледа, рекао би да је ишисав, као што је то на кубетима у Манасији и Раванци.

Као год што на црквицама у најстарије византијско доба вебијаше, није било ни на српским црквама и манастирима куполица покривача. Данашњи покривач је од олова или бакра; а први манастир у земљи, Студенци, покривен је црепом по талијански.

Б. УКРАСИ С ПОЉА.

Увод.

Лепа фантазија и обилат украсај од сваке руке, као што је на најстаријим византијским грађевинама ако и није то свуд по правцу парађено, карактеристичне с поља и сриске споменике.

Скоро на свакоме влазити украсе по најпростијем и најстаријем начину, баш као што Ессеније пише да има на цркви св. апостола у Цариграду, то јест: да су дувари од ширеве приље и камена на ваменце, те су кроз то као оживотворени.

Подстрепје у некојих споменика направљено је од косо положених цигала (романски стили).

Рогљеви у зачеља на рођеве (полуголих) удешивани су полуступовима, а поље луцима на полуступове; а они луци са плочицама од камена, које су по њима редом међу циглама уредно уметуте и звездама и шарима од лишја пупчасто (en relief) извајане, падају тим већу красоту.

А с тога су исто и по пољу на платинама пруге оадо у вис (лизене) озидање, које су великим дугима једна с другом спојене.

И на студеничкој цркви, где има и доста и различног романског знамења, по платинама су изведене каогод и на Манастију пруге оваке, али су спојене венцем на луциће све једно до друго.

Угодан овај утисак са тога најпростијег средства, којим се нежари показу, постаје од веће красоте и тим, што је венци под стрејом и главе у ступова где-где и сувише важићен; што су руже уметуте и пупчасте шаре по пољу, под луком, над вратима и вратницама.

А ида где су и с поља по дувари ликови нешесавани, као што је на мањој цркви Горњаку. Али на којег сљ доба они, тежиће ће ко погодити.

Бојадисавних шара видимо у поновљеном труду у Студеници. Оне су из новијег доба и ваљиче на оне у новој цркви турској, у Грчкој.

а. Прозори.

У византијских грађевина мало има прозора.

Прозори су обично уски а високи, раздвојени су једних ступцем или су и другим растројени; над сла-

ким је по један, два, а и по три лука, који се опет често испод другог једног састављају.

Једним ступцем раздвојених прозора имају све старије српске грађевине, осим Манастије, а растројен је прозор са два ступца у зачељу у Студеници. У овој је цркви тај зачељни прозор у форми превазев. Прозорчићи с десна и с лева од онога у среди чини се, као да су и они и луцићи им само продужени из тога у среди, као што је у теотокској цркви у Цариграду.

Округле и отворене прозоре видимо само на скдеревској цркви, а прозор-рукај има на многим црквама.

По анду од зачеља у Раваници има на место обичних прозора пробијени као вретови и звезде, каогод што је на Католикону у Атини.

То су Византијци изумели, а после се и Турци у том на њих у многом угледали.

Прозора од каменних таблица, по којој су округла на звездаста оква од стакла ударена као у св. таксинарској цркви у Атини, имају само на некојим мањим црквама у Србији.

б. Врата и вратници.

Улази је у скоро сваке српске цркве оштрицањем и прилицицањем преруптен те се данас нема како је који испрва изгледао.

А судећи по знацима, што се још гдегде виде, врата су била по највише на четири угла, озгор са пречагом попречно и, да се терет олакша изведена су била на свод са изданим пољем. Поље је каогод и лук и шобоји (рагастони) лепо вапшарано.

У цркви крушевачкој лук је овај одма на рагастовима, поменуте пречате нема, а тога осам овде није нигде више у византијском стилу; но чини ми се да је и то доцнијим повлањањем постало.

У Студеници се умешао улази западни и на вратницама.

Јужни вратник на тој цркви ономине на романске грађевине у доцније доба по Италији. А на великом вратнику, који је доцнији тек оштрицањем унутра дошао, има и чистог византијског, јужног талијанског и ломбардијског стила.

Првашња врата свуда су на гороцадне турске владе ушштена. А била су по свој прилици као

*У овом стилу
нај више се
показује у
фронтону*

и у свију других грађевина у ово доба, обилато искоришћена.

в. Подстрешје и доњи венцац.

Од како се на свод анда, нема више исцупчених архитрава јустинијанских као у св. србијској и бахусовој цркви у Цариграду.

На и по Србији подстрешја су оскудна и проста. Бокови (прозна, наглед са стране) су у њих слабо исцупчени, те се ни издалека не могу поредити са старинским подстрешјама. Подстрешја су ова начињена из неколико округлих као штапова и летвица, или су из два ваљка, које као олак одваја.

А само је у Студеници подстрешје здраво с пола пунчасто изидао и јако склоњено, али ипак није баш лепо, које неће бити испрва тако било.

г. Главе у ступова.

На српским су грађевинама главе у ступова по највише налик на коцку оздога сужена, и негде су голе, а највише су са смирљеним лицима или укритеним линијама у округ, које су плоскато испуњене, обложене, на прилику као што су ове у следеревској цркви, у Раваници, Крушевцу и т. д.

А у четвирх ступова у малој или врло малој цркви у Павлици на Ибру главе су као коваста таша, и више су овима у св. сабадуској цркви у Парбергу.

Главе на великом вратнику у Студеници скоро су по правој коринѠанској форми и само су под јастуком (абакусом) као скучено израђене.

д. Подстрешнице ступовне.

У Мавлацији и Раваници главе су у четир дивела, на којима је кубе, праве подстрешнице ступовне.

Ове су склоњене на два јастука и у провиду су са свих као и остало подстрешје на анду једне висине.

ђ. Дебла у ступова.

Дебла су у ступова по Србији сасвим као стара византијска: што већа у вис то све тања, али ипак трбухаста нити су искошана. Само у Раваници нити су искошани директно на прозору, који су и осим тог декуплато склоњени, подступенима изиђенима на завојне; а тако су и подступени озгоре у тој истој цркви украшени са исцупченим изверганим у округ линијама.

У Студеници су ступци на прозорима, у зачелу, на осам рогљева склоњени, а на јужном су вратнику издубљени (кавелирани) и завојцима обмотани, или су испуњеним приламама и округлим лицима покривени

е. Подлоге (базис).

И подлоге су у ступова по српским споменицима старинским налик.

На великом вратнику у Студеници види се да су подлоге под ступови, који стоје одвојени, старинске атичке или прешачеве форме. Оне су састављене из две на четир рогља плоче, а на сваком је рогљу лициће, те кроз то рогљаста форма у округлу као да прелази. У зачелу, у тој цркви, подлоге у ступова на прозору у својем простом провиду сједињавају се са главама од великих ступова као год и у Павлици.

ж. Прешаци (подпошници).

На прозору у Студеници лучићи, који сачињавају венцац између пруга уздуж (лицева), стоје сваки на једном прешаку, а прешаци ови изгледају као лавовска глава или од другог каквог звериња.

Поред великог прозора у зачелу, у тој истој цркви, има такође два објена прешака: онај с десна изгледа као птица, а онај с лева као лавуђер; на што су испрва ова два прешака била, тешко је данас погодити.

А и по виду од зачела у крушевачкој цркви крајњи од лучића стоје на прешаци, који по форми и украсу изгледају као главе у подступова.

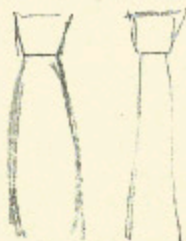
з. Накити (шаре).

Накити на српским грађевинама ипак ни мало по великом, на и суровом, застарелом штилу за црво византијско доба. Али су они ипак умедни и особито је на њима то што састављају у једно и источне и западне форме. Ту има и правој византијској и старог хришћанско-римског, ромбеског па и арачког абамена.

Осни полесутих зубаца, који су, ко што рекосмо, од приама од три стране, посастављани, и где се боје, светлост па сепка по реду мењају, има највише накити од наверганих линија, које су дивно смирљене и по геометријском правилу изведене, а спојене су са испуњеним приламама од била или са шарала као пређа на преплет какав. Глед. таб. VI.

Руже и ружиче са своји шареним вијугама налик су овима у цркви архитпој у Платској, и види се по форми, по дошковица и свакојаким звездама што су на њима, да су арачка порекла. Глед. таб. VIII.

Видимо најпосле по пољима (типичношима) у Раваници и крушевачкој цркви, на прешакама и побојима на великом вратнику, а и на великом прозору у Студеници, просто старински навијао лициће, и у лицићу луке, птице, амјеве и друге измишљене прилике, које је за накити, а зарад особита утиска венцо употребљено.



у којим случајевима...

В. УКРАСИ ИЗ ПУТРА.

Увод.

Писавини преглед по реду историјске вештине покушасмо, узгред поменути Ају Софију, показати каква је богата и неписана красота била, која карактерисаше у опште све старије грађевине по византијској царевини.

На на истој мери, којом се мерила српска држава, што тек на снагу стала бепе, у сили и величини са византијском царевином, — на тој истој мери стајаше и важили српских споменика према онима на чувеним грађевинама римскога царства на Истоку, које у то доба јоште неповређено бијаше.

Место скупоцених ступова од порфира и мермера имају по српским грађевинама простих ступова од мермера или пенгана каменица. Где у Грци лозани од драга камења по златном пољу на дувару од сјиности трети — ту је у Срба дувар тек бојом испишан; место злата и бисер-каменица око главе у светаца — овде је телеј и окербоја (златна земља), а место мозаичног патоса прости су ту плочице и гробно камење и т. д., а и у осталом данашњи намештај сасна је оскудан.

И опет обузме нас у тим црквама, где се да и тавно одејаша некадашња красота Аје Софије, онај голем утисак, о ком многи пишаше, од оне највеће, некадашњене, византијске узор-грађевине.

У сумрачноме трлу у које кроз узане проворе једва светлоост доири, свуда ти у очи пада горостаплик лик сведржитељев и око њега пророчи, апостоли, мученици и свети.

Од дољњег вена па до трула, од предверја до олтар дувари су испуњени све савим смисленим (стилизираним) радњама, које су дуне прилика на св. писма и на живота божјих угодника. По дирекција, који стоје за знамење духовних поборника, попречају се од светаца, око којих су шаре као извесне.

Зачеље је иконостасом (тедилом) неосвећеном оку сакршено. Оно је свуда по старијим српским црквама, осим Студенице, само за које вресе (доп болме не саграде). Као и друге ствари, што повети могоше, разорити и развеште и иконостас Турци, крвници светим ликовима. Али и слике по дувару испишане, оскверњене су, те и око дају шта оне свете ваздушнице до јако подишше.

Прости ормачићи, а на њима је висока од којег свепа за целиште, неколико голема свећњацик худовите форме, и по које кандило пред иконостасом, по један рапкати полијелеј, што у трлу висе, неколико лепо пискићених столова, а негде има и амвои у сред крестобраја: ето то је сав остали намештај по српским црквама.

а. Слике по дувару (Fresken).

По земљама некадашњег византијског царства највећа у очи пада цувицу, који је у више црква у био и добро сави узео, како су невоје слике, и које један и исти предмет представљају, (на пр. богородицу, успеније и т. д.) у свету једна на другу ваљик.

Ову заветку, која је и оно мало књижевника старинара који те земље на егејском мору ползаше, догле научила, одговета Андрок старији пре једно десет дваест година написати у светој гори руковине један, што та француска изда на свет нададе под именом „Mappes d'Iconographie etc.“ (Како ваља иконе писати и т. д.) —

У тој књизи, која ће бити из једнаестог века, налазише писале молери тих земља и дан дошаше не само сила записа (рецепта) за технику у боловању, него и света друтог: где на прилику коју икону (у цркви на дувару) ваља написати, како је треба смислити и како до краја сави ситуциу завршити.

„Писати св. ликове није нам само од наших старих остало него и од светих апостола а, ја велим, баш од самота Христа господа,“ каже та светогорска књига, и у том се са свил слаже са каноним другога књиже-скога сабора.

А канон овај, којег се молери у византијској царевини придржавати марадоше, гласи: „Ликове смислати (штруктуру) није молер изумео, већ је то од старина проише по закону, и предаше саборим цркви. Јер, што се старином дичи ваља поштовати, говори св. Василије.“

Видимо дакле, како се ипскује, да се молер, хтео нехтео, мора да покори форми св. предања; а и осим тога молерисање није доста што богослови и калуђери надгледају, већ је то тамо скоро само њихов посао.

У светој гори подиже Панселни у једнаестом веку некику веланку школу за боловање, у којој се омладина

вештини тој вештаца, која науци мало за тим са својим иконама све преле од Кареја до талијанског приморја, од Солуна па до Неве.

Док је овако узан предео својсољном духовном стварању положен био, спаде вештина да гола заната; и све што се у њој постигло бијаше то, да су се и људи од мањег дара извештини били те са свим издотпе материју техничку прекрасно израдити; али се опет, кад узмемо како сад вештина стоји, веда сакрити да је све ту у једну руку и по једном валупу.

Па и српске задушбине украсиле ликовима ученици тога Писселина, кои изиђе на глас са својих по дувару слика у Протоколу и Кареју. Тих ликови имају ту из скоро свакога (доцнијег) века, а и они су један другом не само валик већ, ако их споредити са иконама из Грчке и Русије, види ћеш да ни је општа мата, школа карејска.

Тако има у Студеници успеније богородично, које мислиш да је преписано са онога у Жичи, а обоје опет сасвим је као оно острагу на икони „блажене дјеве доноске“ у саборној цркви у Москви, што је нацртана и у књизи „Древности русицкогакг государства“.

Али по стариненим црквама у Србији више је слободне имао комер у ваређивању, где ће која икона доћи, дакле баш противно ономе, што Дидрон вели о једнаком прописаном ваређивању у грчким, македонским и тесалијским црквама.

Поменути икона, успеније, стоји на прилику у Жичи на дувару са запада над великим уласком, а у Студеници је са севера над вратником, и т. д.

Макар што има на спољашњим вакицима у српским грађевинама ушлава западнога, а који овде није ни кивовол ниш другом којим прописом закраћиван, на унутрашњима једва ћеш вешто од тога наћи, као што је н. пр. богородица гдегде писана, против византијском значењу, како дете Исуса на рукама носи. Глед. таб. IX.

Нацрти старијих српских слика по дувару обично су смирљиви (стиландрате) а не као што је што у нарави. Главе су криво насликане, обрвама су погледа, а са стране (профлаа) благог, и у многог краја као да је из живота погођена: једна је од друге различна. У њих није као другде одело све у једну руку (шмагично) исписано.

У светаца су листине и књиге у рукама, на којима пише по која њихова пословица или друго што из живота им, а по делу око главе урезано је на унисано или свакоме. Глед. таб. I.

Па често ваказимо и у ситницама, ваниме на лицима да је сам душевни живот погођен; на лицу им чисто пише шта је који у овај шар осећао, у који се ту представља. Глава у Христа како благосиља, у Жичи, и у св. богородице у тој истој цркви, занета је вептачки нацртана. Али ако све ћутуре узмемо, то онда исто видимо и о српским сликама, што смо горе о византијском моделевању већ рекли.

Где пак који лик или икона по српским црквама стоји, може се сазнати, колико је то од турска безбо-

жија непоручено остало, из топографског историјског описа Студенице.

По подстрешју и дољњем венцу нема другога вакита осим само исписаних шара. А оне су на прилику као од своје воље изведене листине, без (гилонни), мавдери или као ваши; а како су оквири од икона често понављани и вакици су натоварено шарени (барок).

б. Иконостас (тсмило).

Тако зону овај дрвени зид, што одваја престо од осталог храма; прерада је та међ ступовима или дрвенима од једнога платна до другог.

Као што је у уводу наговештено, само је у Студеници иконостас у својој старинској кроти поновљен. На њему су, као и на другим, троја врата. Она у среди зони се „царске двери“ и само свештеник илази и улази проз њих, кад служи; а за ђаконе и ђаке она су двоја са стране.

За црно византијско доба било је на сваком овом уласку као споменик. У палатији никодимској у Атини побоји су били мермер-ступови, а тако су исто и пречке огор (архитраке) од мермера. У св. димитријској цркви у Смирни на улазцима су шест ступова од лепота мермера, а главе су у ових од кована сребра. И дан данас су царске двери шупљикастим полаћеним арабескама оклеане, где су јеванђелиски и анђелиски ликови. На царских дверци висп богатовазена завеса пурпур-боје, која свештеника док тајну строји, испред очију испосећених сакрива.

У цркви хиландарској, у светој гори, чува се и дан данашњи једна златом и сребром богатовазена завеса од свиле, коју је намастиру даривала ерица калуђерица Емилија, кћи кесара Војиса и удовица деспота Угљеша, године 1399.

У једне стране царских дверци обично је лик свештеника, а с друге богородица, који су гдегде и на сребрној плати рађени.

А по осталом простору по том дрвеном зиду, који обично две трећине у висини храма дошре, ликови су од светаца са полаћеним оквирима, и одозго је на врху велики скупочени крст.

в. Амвоц.

Још у прво доба имали су грчки хришћани клуницу за читање и појање, која стоји обично пред иконостасом у среди под трупом; клуница је та округла као коло, гдегде је на четир рога, и на један или два степенска висока.

Њакоп стаје на амвоц (ту клуницу), кад говори јеванђеља и кад чита народу јеванђеље, а свештеник кад народ благосиља.

У српским црквама нема више оваких скупочених амвоца као што су они у Аји Софији били, који су данас у харковој цркви у Мелитима, или као што су то сад по новцима грчким црквама у Цариграду, у Смирни и т. д., који нагледају као какав скупочен полаћен орао, или као знамења четворце јеванђељета.

Нема ни ованих богато окићених астадића (које у војводини и црној гори) са провом на четири ступа, где се ликови од светаца на углед и за целивање изnose, као што су у Тријесту, у Смирни и т. д.

г. Столови.

У зачељу је у цутра у олтару, од једног краја до другог уз дувар, клупа од камена. А у среди под прозором стоји мало на више преста столица архимандритова, игуманова и т. д. И у Аји Софији тако је исто било у олтару за седење, али сребрно и полићено.

А у аичелима са стране крстобраја гдеде су дрвени столони на један или два степена, који су дејима један од другог одвојени.

Један или два су стола на три степена узвишени и обично као престоље небом надвишена, и већма окићена и циписана: то је стб ивасев, владикин, архимандритов, и т. д. Ови су столони на првом месту. А кнежев је стб овде тога још и српским грбом навишен; али столони су они према овим прекрасним у Смирни прености.

д. Олтар.

„Ко ће дуже поднети светле боје и одсвање од савира и другог кова (метала)!“ вапије неки старп

византијски летописец опнеујући дивоту олтара Аје Софије. Олтари су по старим византијским црквама морали дакле сасма деш и богати бити.

Испрва је жртвеник (часна трпеза) био као астал над којим је кубе на четири ступа са крстом озгоре стајало, као што стоји и у ружонцу калуђера Јакова, што се сад чува у париској библиотеци, а и као што се види на слицима по дувару у марковој цркви.

Од света богатства на олтару остао је данас по српским црквама само темељ па и то са свим прост.

Жртвеник је дакле и овде онде астал један на сред олтара за себе, астално лице (плоча) стоји обично на једној ноги од дрвета или од камена, а гдеде и на каменом старинском коваду од сионаника којег, као што је ово у старој цркви арпјској.

А само у новијих жртвеника плоча ова стоји на четири ноге као у Мичп, у којој је тај ков од мермера и богато украсен.

Пред жртвеником је прострт ћилим, а врло ретко да је где на један степен узвишен.

На часној трпези стоји Њвот са честицама за причешће, по један крст, јеванђељице, и два три свешњака. Ове су ствари све од злата и сребра, дешо су некићене и полићене су руски дарови.

II.

ТОПОГРАФИЈСКИ ИСТОРИЈСКИ ДЕО.

I. СМЕДЕРЕВО.

Осим градића, што га по особитом начину сагради десетот Ђурђе Брашковић год. 1432 а који је све једнако у турским рудима, и осим нове цркве, где се најбоље види како се мало труде данашњи немари по Србији да познају своје старе по начину саграђене епокевице, поменути још овде ваља ону маду старинску цркву на брежуљку једном пред вароши Смедеревом на Дунаву, која је особито знаменита за старинара (археолога).

Та је црквица, као што вашице један каже, г. 1010 сазидана.

Ово ће дакле бити од најстаријих византијских грађевина у Србији и, ја неваљох ничега са шта би о древности њеној погубило, зато сам је на више места у вештачком историјском делу помињао.

Ваља још и то додати, да је црква ова с пола добро се одржала, само што је прочеље ружвом и ни по каквом смјлу принајавом припратом у цутра дошло, и што је окречена ил боље рећи којекато запаљана.

А од овака варварства, које ипоштеди ни пре-красне задужбине Раваницу, ни крушевачку цркву, са-чувала се јоште црквица са севера и југа, и зачеље. — Ово је једина грађевина која данас сведочи, како је некад далеко доспела била и у Србији лепитина из-дарска.

Слике по дувару у цутра у цркви хорјатски су од Турака изгрђене, а вашице главе у светаца некаду се ни разазвати каже су биле, те с тога неумем ништа о њима ни рећи.

А што народ ту приповеда, како је ова црква не-коликко стотинке година у брегу зароњена била и тек су је у новије доба ископали, судећи по месту око ње неможе се томе нимало веровати.

На гробљу покрај цркве проста једна плоча од камена покрива гроб српскога историјописца, А. Дави-довића, који је, као што се зна, и први српски устав нацртао.

II. РАВАНИЦА.

На видима од старог градића и у светој Рава-ници цркви на води Равани, која, два часа хода од намастера, код Ђуприје у Мораву утме, овекочебно се спомен тронце јулава, што их Срби пошње кадгод у песми јуначкој зајавори о пропасти српске царевине.

Кнез Лазар, некретни ает старине Јут-Вогдана који с њим заједно и са свом девет Југовића погину у боју на Косову 1389, веле, да је сазидан ил по-нирипо тај градић раванички, којем је темељ год. 1373, ударен. Кула се једна ту и дан давањњи зове „Милош-Обилићева“ по аету лазаревом а убици султана Аму-рата у боју на Косову. А често се у градићу овом ба-вио и Вук Брашковић, што у том боју невери свога таста кнеза Лазара, те овај плати главом а земља не-ависности.

Тело кнеза Лазара буде најпре у Приштини са-храњено, и одакле пренесе га еим његов са српским свештенством у намастер Раваницу. Али доцније мошти ове однесоме српски ваљуђери у Врђици, у Срем, који

се од то доба Раваницом проваа, те тако снасоме их од турскога безбожја.

О видљу Раванице има и једна народна песма (Вук. II. 33.) по којој испрва хтеде кнез Лазар да цркву сагради од скупцева материјала. — Требало је да буде црква сребром, бисером и драгим камењем и подупла-ћена, а кубета златом покривена и т. д. Али по савету Милоша Обилића који као да је предидео пропаст и несрећу, одуста кнез од своје прве намере, и сагра-дише је од камена како ће се црква навек сачувати од Турака изаљина.

Градић са његови седам кула разорнише Турци еасним г. 1433, а по цркви само што неварише слике по дувару. Али је и ово (у цркви) губитак, а вашице што су ликови заветчалаца и краљевске поро-дице уништени — голем је губитак и за књижевника и за српски народ.

Па и на видима од тога градића има трага од слика по дувару, одакле се види како је светло укр-ашен био тај градић.

А на цркви врло ћеш мало видети западнога умешаја у плану и издању. Здање ово у своје правилном и угођеном (органичном) саставу морало је бити прва прекрасно изгледати. Глед. план на таб. VII.

А данас је све на њему повлањеном којезаконити пренацено и прерушено, и нарешку у део нада да ширемену све дојаво повлањено поруши.

С тога здање ово неизгледа данас овако лепо као што је изгледало кад је грађено, већ је обележено кречем, прекрасни накити сасвим су заласани, а вратник као и сви остали украси на прозору без поштовања древности повишени су одатле на разлучаш и узидани на прилазној припрати, која је онако криво старинско промене сасма нарушила.

× Како је црква ова у плану састављена говориласмо у венитачком историјском делу. Особито су лепо и угодно изведени она четири мала кубета, која су око великога. Ова јаво налице на кубета Павлатије никондмске у Атиш. Глед. таб. II.

Од украса споменути ваља ону велику прозор-ружу на староме прозору, затим она два поља што су на прилазној припрати узидана, као год и ону округлу испуштену слику (рељеф) на том истом месту. Ова је слика од два змаја страшне прилике, у којих ситнице врло симетричан украс чине. Глед. таб. VI.

У мањој црквеној плану чувају се два јеванђељца, један путир и две повеље од рускога цара Петра великог и царице Катарине (мамастир је овај до скоро добијао и годишњу помоћ из Петрограда), и неколико од калуђера вешто изрезаних радња од дрвета, као што су оне у светој гори атоњској.

У тој задужбини забележено стоји име и једнога аустријског владара а немачкога цара. С десне стране у анду је плоча од камена и на њој пише ово: „Обновио је сја трговљ близину помоћу римскога цара Карола VI. слободом трудом Стевана Јермошаха 1716“. Број овај на крају не зна се шта је.

А на другој страни стоји име Кара-Ђорђево, на трећој крета Милоша Обреновића I. обојице као обавештеља ове свете обитељи.

С југа, на полу у порти, украј црквена анда има гроб један и на њему је лепа мермер-плоча: ту почива капетан Цвицар-Јанко, војвода за устанка српског.

Од грађевина мамастирских напоменућемо овај велики дом на један спрат, у којему живи данашњи архимандрит Дионисије Поповић, родом из Срема, који је док он и подигао, те у њему прима и дочекива поклоњиве и путнике са чувеном од старина српском гостољубивости.

III. МАНАСИЈА.

Недалеко од Миљева, на једнога шумом обрађенога плаваца пегиче вода Ресави живо шумити те ће у равницу санлајачку — ту равину Кара-Ђорђе вајуре год, 1804, крета-барјак за слободу српску.

На води је тој нов једнакост од камена на свод саграђен — пређеш ли га и поћеш ли мало у напред, а ово ти се одма забели најважнија грађевина што је у Србији, а можда најважнија и у Европи, мамастир Манасија, задужбина високог Стевана.

У Манасији индех и један градић средњег века, на њему се још неогрешни рука повлањени, но као што је саграђен казује нам у своје првом облику како су и Срби поносили граде градили за пропних векова.

Двадесет кула, које су платном једна с другом спојене, а од коих је једна на над свију вода те је зир као караула била, сачињавају управо тиј градић. На свакој је кули огор за обраду било (као што су од прилике данас по градеким платима пушкарице пробијене), а око свију је омет, на широк у округ, још једно платно повучено, од којег данас саме равалине стоје.

Како је градић овај у онд доба грађен кад се по тим земљама једва и знало за барут, био је он зацело од најврђих грађевина у земљи.

У околи су свуда високе горе; па веда се исказати како човска дирне јутром кад сунце гране целоушан изглед (сјауст) од отих двадесет кула тавне боје са

њиховим дугим сенкама. А овај утисак се још и повећа кад затреште ковани покривачи са шесторих кубета на мањој светло-бојадисаној цркви у сред тога градића, која се (црква) издаје међ кулама као бисер на тавном пољу кад је, те би рекао да је молер испишо је а не луди саградили.

Манасија је саградио син злокретнога цара Лазара, Стеван Лазаревић високи, који се потписиваше: „Милоштин божио господио волеи земли српскои и иолорно и подумански и старана, во деснои Стеван“.

У истни бијаше он покорао властел и пура султани Бајазиту.

Истна је, да је Стеван овако своју столицу преисо, кад ово Турин краљевски град Крушевци обеславише у очима народа, подигаши у њему прву дамију у Србији.

Црква је грађена сасвим по плану Равалине, али се она од ове знатно разликује у зачељу, у кретаобразу, а нарешку у спољашњем украсају као што је и ошширије казано у венитачком историјском делу.

На путра је саразмерје немарко за чудо вешто угођено а то нарешку тим, што су подугртан луци у храму и у кретаобразу над пр одужским дирекцима (и не одма са подстрепица) наведени, те се може рећи да је овде права лепога погођена: боље по у ма којој другој цркви у Србији.

Како што се види на таб. V, и у овој су цркви многи ликови по дувару ископани.

А од оних, што се још којемачка сачуваше, поменуо бих овде оне крајње слике у зичи: богородичин покров што је у раздјелу под шкочастасом, а затим оне ликове од јеванђељиста између великих својева на латини (пендентиву), и некоја попреча од светаца у шараме као ико, као што су оно асперске и грчке, а најпосле и слику храма цркве (код прва сла-

ви), која се овде једва разазнаје шта је, а стоји десно од врата у припрати на дувару са запада. —

Подстрепије и полуступови били су ископани, али је данас мало што од тога заостало.

Осим што се црквом поноси архимандрит, има он још од поноса и један прекрасан крст и јеванђељске, обоје је дар од руског цара; а он живи ту са три духовника и неколико ђака у једном простом намастирском дому крај зидова од градића.

IV. ЖИЧА

Далеко би отишао ако би тек и овлаш хтео да опишем пољску зичицу и дивоту у широкој и високом горама опасаној равници каравачкој. А да што поље бар негостим каваљу, да је у кој кад сунце огреје вагод у дивотној Бријанији међу Кожом и Милазом, у Италији.

Ту лежи Жича, у којој су шесторица српских краљева крунисани. Она лежи на питомој пољани, у сред лепуних ватних села, богатих њива, у сред зеленилог теклинских гора, не као остали намастари што су сакривени у мрачним дубљинама горских, већ на једном убавом брежуљку близу воде Ибра, што истиче међ високом Штолом и Триглавом, а код Каравача се у Мораву улива.

Намастир је основан, по предању, краљ Стеван II. првокрона са својим сином Радославом у дванаестом веку, и наменом у славу светим апостолима Петру и Павлу, а цркву је саградио почетком тога века св. Саво, који је као први архиепископ овде и седео.

До пре једно двадесет година црква та бијаше порушена, кубета су и својом то понадали били, то близо да понадају. Али се у то доба још могло разазнати на некадашњем дивном здању том деци план, чиста техничка радња при здању; још би те овда очарао прекрасан утисак зидова од шарених црпала и камена. — Силве реактивне као да казиваше како је некад обилато ископано било, а неколико зазиданих врата потврђиваше што се пришеде, како су у част сваком краљу кад се крунисаше нова врата пробијана, а по крунисању одма опет зазиђивана.

На сиве те немарске красоте, историјске, мларске и старинарске стварице сакривена је невинствена и невање при обилазњу. Истна је, да се данас на ново у цркви Жичи служба поји; али данас је на тој старинској цркви, где се некад српски краљеви крунисаше, још само то од старина што је на овом истом месту и темељу, где је и некад била.

А то варварство при понављању није само да је зидове прерушило, већ се огрешило и о светињу српску, гроб св. Силеува. Стару мермер-плочу, која се можда испуцала беше, скинули су са кипота и заземли је другом колом без икаква натписа. — Преметајући по развалинама олуцано камеље нађем на некоје комаде од оне старе надгробне плоче; — нацртаних, и наручим да их сачува са још неколико других од старе крсно-

нице а то овом човеку, коме је у част шло да Жичу оправи (?) — владног каравачког.

На ликови по дувару, који су истина доста ископани али на срећу још до сад непонављани, види се особита лепота на главима и одељу у светаца. Сасвим по правду нацрташ је глава у Спаситеља и Богородице на дирекцима између којих је шкочастас, и особито је за руком искао парца на лицу у жена покајница на икони расветиља, која је с десне стране у крстобрају; на је тако исто живо исписано и дивљење у оних свјетих глава на икони ушеница, која је на дувару са запада у цркви.

Ши на једној ту икони (слики) веда се сакрити зашадни утисак. За ову слику што је истинска у пољу од свода у путра под вратима, поуздано бих рекао, да је молер који из ташијавске школе истинско је. То последова и како је састављена и како је шраћена, боје на кој, а нарочито поједице ствари у одељу у тих иконих прилика које су ту.

На икони од камене исписана је мати боја на престолу са Петром, око те слике је окрутао оквир те изгледа као каква велика колајива, коју на рукама носе анђели, а око којих су обет с обе стране људи светски и свеци у богатом оделу.

Још је споменути предво кову частну трансзу (жртвеник) у олтару, која је од бела мермера лепо израћена, што цркви дарина владца, па и овај скупоцени њишт као првница на тој што је, где се остављају освећене честице за причешће, а који је на Русије добиен.

По зидовима у порти око цркве виде се узидани остаци од некадашњих пречјава (конзола) под којима бих рекао, да су биле аркаде наведене; а има још нешто и од сшања по дувару.

Гробље, што је одма ту до цркве, узвишава са своји крстови и камењем од различне форме прекрасив половај намастирски. Глед. таб. III.

На зидови испод велике знопаре како се уђе, и с једне и с друге стране, има осил слика краљева и заветалаца, и два дугачка натписа, где стоје написана краљева заветала. Обадва се могу видети у напорном слогу у споменицима јужне славенске књижевности од П. Ј. Шафарика, вагод и у Миклошћевим „Monumenta serbica“. У Шафарика: Památky Listiny... бр. 7, у Миклошћа у овом поменутом делу бр. 18.

V. КРУШЕВАЦ.

Једна једина олупана кула са белим, који се једва виде, остала је до данас од станице цара Лазара који погибе на Косову.

Али испрођише боље ни да није, што их Турци саградиле од калеса порушенога града, на ни сама она да нија нестале читаша, у којој се, као што се приповеда, верити мораде Милева, ќерка Лазарева, са Бајазитом сином његова кривша Мурата. — све су то данас саме развалене. Мушаре, што би рекао да некад до неба допиралаху, попадале су, и над свима тим порупеним зидовима, што их пет векова гледа, висе се и дан данас црква српских царева, која је једна на том широком опустелом пољу у целости заостала, те се још из далека бели — та црква крушевачка.

Она је на вутра много страдала. Сашке по двору све су уништене за времена док Турци у њој барут драхте; овај је губитак надокнађен год. 1843, за владе кнеза Александра, новим сликама. Али је неба

штета што је црква у то исто доба обнављана. Тако је невенито рађено да ће теško ко погодити како је исприја била у старинској краоти.

Мадером и кречем измрљани су зидови од шарених шпала и камења, бокови од подстрешја олупани су, улази без правила превалени, шаре су по већој чести замазане, кубета и звонаре прерушке су вапљивалим и покрпљеним.

Саставне честине тога здања описане су у вештачком историјском делу, а овде ћемо напоменути још изобилје у накитима, од којих су особито лепе ове прозор-руже, што су испробиле за ова, а које су знаменито сличиле и децукато нарађене.

Још ваља напоменути и српскога орла, што је у пољу сдесне стране над улазом у прирачу испуцано нарезан, на и спрат овај где су звона на куц, који јако налик кубету св. теотокоске цркве у Атини.

VI. СТУДЕНИЦА.

Студеница је у зачавској окржају, где има и најплодније али и најнеплодније земље у Србији, она лежи 1280 париских стопа изнад мора, на убавом месту једном у сред гора као у котлу. Срби је и „дарском ланом“ „дарским панастиром“ зову, зар зато, што је то највећи, најлепши и најбогатији панастир у земљи. Баш уз панастирске зидове од ограда протиче вода Студеница шуштећи, те ће у Нбар.

Студеницу је саградио први краљ српски Стеван I. Неманја, праотац лозе Неманџића. Он је умро као калуђер у светој гори, у Хиландару год. 1199.

Син његов, св. Сава, који је, по предању, у неким Непосвинци под Студенице дуго времена поетио се, пренео кости свога отца год. 1203 у панастир Студеницу, и пошри на тој сјајој светковини своју браћу: краља Стевана II. прволеначног, и Вукана, херцега хумскога (црногорског), који баше помоћу угарскога краља Бернара брата Стевана год. 1202 са престола стеро.

Глава је прва од мермера, уз њу је с прочела доцније назидава врло ружна приправа једна, с чега је прочеле до подстрешја у цркви дошло, а и забат је, што је оагор с поља остао, сасла олунав и нагрђен.

Пан од старинскога здања само је платно слеза по првом чистом византијском плану. Вратник на тој страни сасиан је просто састављен и нема никаква накита, тако је исто и прозор с те стране у зачелу, — али напротив

вратник на десној страни као и прозор с исте стране у зачелу обилато су украшени и накитени.

Много су се више уменили последњи немани у плану прола, на вратнику с прочела. Вратник овај није само што није сразмеран ширини прочела, већ као да је прилепљен на ове две црте (лизице), што су по сред прочела.

По првоме плану слабо је било нашта на здању, као да се свуда штедило; овај мањи вратник (што у великом стоји) мање је испиљен од великога, а и већма доликује округлим луцима око прозора, који испра ступица раздвојени баше; велики је вратник са тим луцима скоро једне висине.

У осталим види се и на том великом вратнику како су стари радо узвак обилато китили.

У пољу над вратника стоји нарезан грчки крст (са два пречкава) и друге надубљене шаре до њега. Углавном директи са луком око тих малих врата обложени су још једним другим обилато испиљеним као оквиром, које много налик на прекрасна врата у грчкој архиепископији „Грото Феррата“ која је око год. 1000 основана, у брегу сабинском код Рима. Глед. таб. XI.

Као год тамо тако је и у Студеници оплата ова (оквир) попуњена најлепшијим арабескама и цртовима на завоје, а пречаге над вратима живописом по зачелској лози. Са стране по тој оплати што је и на-

лом улазку окренута, виде се дванаесторица апостола испуњено навајани.

Уз овај оквир око врата стоје лепо устројени дирекци и подуступци, и средњи ступци на лавовима, у тих ступаца су чисте коринџанске главе у печем препичаче, и имају подстрепије акаџуе-плочом подуплаћено, са које су изведени лавићи на прилику потковице. — До њих су опет два облуква (полукругла лука) који се и с поља и на нутра испуњено виде, са акаџуе-лишћем су искићени на као и поље што је међ њима бијом испуњено.

А у пољу (тимпанону) стоји испуњено на камени изрезан Христос на троју са два анђела како се моле. Коло им је око главе са акаџуе-лишћем у округ попуњено. Ова испуњена слика (рељеф) једна је једна у Србији на којој су и прилике (фигуре) а види се да је ова са старије грађевине које; данас је ова јако од Турана олућана.

Предња страна (архивола) од велика лука с поља стоји на главама двоје звераци, а плоче (панете) на два ступа за себе. Средња је од лука велика једна зверена глава, на њезина прождора наглази навијутани вавит, а по тим вијугама су центаври стрелци како лове лавове и другу зверад.

И занета је то први дивљи лов, свака ситуација мисли као да је жива тек да се миче; нећина оно је по вољи свилљано (стилистично), али је опет, као и све друге резотине што су, за чудо већко нарађено те је ваљно на оне красне радње од мермера, у св. амприсијој цркви у Милаву.

То бих него рекао и о овом обилато украшеном прозору у великом зачељу. Он је ваљод и овај у Панаџи антодимој, у Атини, са два ступца раздељен, и по оквиру има за украс различита цвџа и звериња.

Али на појединим ситуацијама на вратнику с десне стране већ није радња тако чиста, него је често груба и све по једном калуцу (инематитива). У испитачком историјском делу има о том, као и о осталом спољанством украсију, и која више.

Слике по дувару у нутра у цркви по већкој су чести обијене и нацртане; а пре једно длазет година, кад цркву оправљаше, од чести су оне и новима замењене, које су и по реду и по ситуацијама са свом по старинским наменом.

По опшеу, што је ваљно овој цркви додат, може се видети, како су на прилику цркве по Србији из нутра сликама украсене и где која икона стоји, те се може и поредити са оном светогорском књигом о молвању да се види како су тамо школе поређане.

У први Студеници чува се највећа светиња у земљи, монти првога краља Стевана Немане, који се свети под именом „св. Симеона“. Њих пренесе у Жичу год. 1227, упуц његов краљ Радослав, али их после опет у Студеницу натраг донесе, и сад почивају пред иконостасом у једном дрвеном ћивоту, који је св подуплаћен црним ебеновим дрветом и седефом. О празнику св. Симеона (новога мироточца, 13. Фебруара) отварају калуђери ћивот, те народ пристуца да свеца у чело палива.

Кнез Александар Карађорђевић дво је, те се за ове свете монти у Велу други нов велељепан ћивот начини, на коме су по сребрним плочинама испуњено израђене све главије радње, што их за живота почини Немане, и старински ерисиј грб. Покров су ваљно на иконе у својој побожности госпође од кнежевске родбине. Кажу да тај ћивот вреди 1500 дубага.

А у првици (банели), што је призицана с леве стране приорате, чува се манастирско благо: неколико скупоцених корица од језанџелија које су старински византијске, црвене одежде, ваљониче и т. д., за које говоре да је све од св. Саве остало.

А ову, у опште кад узмемо, лепу црквицу близу велике цркве у порти саградио је, као што у натпису стоји, краљ Стеван Урош III. год. 1317, и намену у част св. Јоакиму и Ани. Она је и с поља и из нутра свакојако обављана, и што ваља још напоменути јесет, да је на пољу лепо испуњено сарванерје. Глед. таб. IV.

Архимандрит манастирски живи у једвој кућици по турски сазицаној, што је до звонаре, а калуђери у осталим још старијим грађевинама до те кућице. А у новој кући манастирској коју год. 1839 довршише, примају се на новак пољоничи само.

У манастиру живе осам Архимандрита још седам духовника, три јеромонаха, један ђакон и неколико ђака. Ово је најбогатији манастир у земљи и има ваљноше душа у њему.

ГДЕ ЈЕ КОЈА ИКОНА у великој цркви Студеници,

по тумачењу духовника Доситија Поповића.

Припрата.

У пољу по дувару над врати:

Мати божија с дететом, а над њом је исписан страшни суд, или штета што је слика јако обијена. Још се разликује круг од света у облацима, око којег су апостоли или свеци, а под овима четири анђела како сметају доле, до њих су опет други анђели са крстом и знамењем од оруђа за мучење. Поред врата десно је: св. арханђео.

На дувару с десна:

Св. Сава клечи пред матером божијом, која је на престолу с дететом; украј њега су свеци: Марко, Онуфрије са седом брадом до земље и у светаном оделу, Петар апостолски го'вар са пречастом, и до њега Алексије.

На дувару са страг одма до врата, од велика вратнишка десно:

Тајна вечера; надахом је Христос пред Пилатом (ово је врло измрљано), а надахом опет у једном пољу стоји гонимца свецаци, и озгор анђели.

Које место у припрати није споменуто, оно је окречено на измрљано тамо.

У храму:

На дувару пред иконостасом.

1. Христос на крсту, лево је Марија са женама покајницама, десно св. Јован богослов, а у облацима анђелићи како леде.
2. Христос јаше на магарету.
3. Јован Ђефтанџић.

Леву од тог дувара:

Св. Симеун с првом на рукама, мати га божија води пред Христа на престолу. Пред том иконом стоји њивот светог Симеуна.

Места неспоменути сва су обијена.

Иконостас (темпо).

1. Марија с дететом.
2. Христос са круном и јеванђелијем.
3. Сава.
4. Симеун.
5. Лазар.
6. Стеван.

На десној страни:

1. Рођење Христово и три краља пред њим.
2. Тодор Стратилат, Прокотје, Тодор Тирон.
3. Деспот Стеван, цар Урош, деспот Јован.
4. Павтелија.
5. Вртоломлија.
6. Варшава.
7. Евдохија.

На левој страни:

1. Успеније богородичино.
2. Цар Костадин и царица Јелена.
3. Меркурије, Ђорђе, Димитрије.
4. Вићентија.
5. Миша.
6. Стеван.
7. Виктор.

На своду пред иконостасом.

1. Преображење Христово на гори, лево св. Илија, а десно Мојсије.
2. Ђорђе.
3. Јеремија.
4. Марија.
5. 3. и 7. измрљано је.

Под таваном:

Четири јеванђелиста.

У трулу међу прозори:

Дванаест апостола, а над њима су свеци из старог завета.

А у трулу озгор у своду:

Сведрашатељ седи и драм свет, а око њега су анђели.

У зачељу:

Св. богородица са детом, десно је и лево по један анђео; за њима су свети отци: Григорије, Јован, Тиршио, и т. д. Одозго је Христос при столу, а десно и лево су око њега дванаесторица апостола.

ДОДАТАК.

Како се некоје речи у овој књизи тумаче.

- Абакус**, Deckplatte. Наглавак, јастук; плоча она што је озгора на глави у ступу.
- Анаптус**, разређани листови од камена, што стоје за украс овога главе у ступова коринџанских. Анаптус они наслеђују као лишће у трави граторка (Vignettes, бураном пресе).
- Аја Софија**, Мати премудрости плоче Грци своју најлепшу и у оно доба најлепшу прак у Цариграду, што је за време цара Успраде (Дукенијана) оден година (од 530—537) градили, која после постоје узор византијском стилу. Та је прва занао камија турка.
- Анчис**, Гледај: Зечеље.
- Арабески**, Arabesque. Овај стил украс на грађевинама од прелепих као доо винова или од граторка; ово је сва измишљена и по кој је разређано лишће са цветови.
- Аркада**, Ред ступова или дивана пред грађевинама којом. Ступови су они еподем један с другим састављени и врови надкривени.
- Архиволат**, лице у луци; предња страна (у луци).
- Архитрав**, Architrave. Према, праг горњи; прва греда од камена што је изгор на ратастопи, или на ступови.
- Баине**, Fuss, Stufenbänke. Подлога у ступова; лео овај на коме стоји дебло.
- Барелје**, испупчена изрезана слика која је обично на каменом шаву (табли).
- Вез**, Giebel. Поне и округли линије, које су једна кроз другу укрштене.
- Венац горњи**, G. Подстретје.
- Венац доњи**, Soekel. Она узана пруга одозд на зиду, докле је темељ изиди. У ступу је доњи венац подлога са позиком.
- Вртити**, Portal. Обилато овшом узана; они ступови или дивани (понајвише су то полуступови и полудивани) који су ово врата до побија, на којима је лук спеден и у полу, што је луком окружено, стоје испупчене слике.
- Гавида**, G. Крестобраје.
- Глава**, јабука, Kapitäl. Глава је у ступу озгора на деблу под наглавом.
- Греда**, Steinbalk. Она прва пречла од камена што стоји изгоре на ратастопи и т. д.
- Дебло**, Schaft. Овај (главни) део ступа од главе до подлоге.
- Диван**, Pfeiler. Овај полудиван на четири рога; диван се обично зида од шпала и на рогама.
- Забла**, Giebel. Овај зид на три рога, што је с прочала те вров камена.
- Зечеље**, Arsis. Овај зид на полукруг од једнога платна до другог, што окружава олар; зечеље је свак на свод спеден, и окуда је истоку окренуто.
- Зид**, Mauer. Зидане које карактерни начин зидања.
- Зиди**, G. Романин дини.
- Јабука**, G. Глава.
- Јастук**, G. Абакус.
- Костурница**, Kuppel. Капел под дрвом (која је највише венац олара) где позивају пошта којег слици.
- Крест**, Kreuz. У грчима су крста она четири крава једнака, а у латинама је дома кроз диван.
- Крестобраје**, Giebel. Прилика од плоче, изврст. Византијске су цркве крестобраје.
- Крестобраје** прилике (стране) Giebel. Она два места у храму што су са севера и југа до раскршћа (на вратима од гавида), где су диван поштице.
- Кубе** (купола), Kuppel. Овај округли као торон над раскршћем у византијским грађевина. 2. Сваки вров који је полукругли. С пола кажу у нас кубе, а у лугра у цркви трули.
- Латина**, Zwickel, Penelal. Ово место на три рога у ступу, које два и два лука саставља, те се идеће округла од кубета уздише.
- Лук**, Bogen. Луци су као пола обруча и зидају се (на ступови) на обривањим терени.
- Лучице**, Bogende. И ступовне шире на прилику лука, које су у подстретју од једне пруге до друге.
- Мендери**. Оне шаре на старинским грчким грађевинама, које су узвише као пут и једна с другом спојене, али сами што су саставни деловице у мендери праве.
- Мозаик**. Слика која је сложена од бојадисаних плочица (обично спуповена камена), од златних плочица, или од стаклених камена.
- Накит**, Ornament. Украс.
- Нартекс**, G. Припрати.
- Невиар**, Architekt.
- Округлава**, Tonnent. Овај зид у округ на пад крива, на којем је кубе.
- Органично**, кажу, кад је што по природном, по витачком закону или прилику израђено. Овом је противно синтетично и конвенционално.
- Плав**, Grundriss. Нацрт темеља за грађевину коју. — 3. Агол. Место на ком се што гради.
- Платна**, Seitenbänke. Црвени зидови с југа и са севера.
- Подоминици** (ступине), Tragsteine. Оне ширине гредце од камена које се с једног прија уздижу те се на њима поставља прилика кава (фонтура). Срам. Пречлаци.
- Полуступ**, Halbsäule. Сваки овај ступ, што је у зид као прилика, те се само пола зида, (а пола оно да је у виду).
- Полс**, Feld. 1. слика просторје на зиду; 2. Турманс. Ово место на дивану над вратима, које је луком окружено.
- Подстретје** (венац горњи), Kuppelstein. Наглавник под стретјем.
- Подгавица** ступовна, Kapitäl, Gesimse.
- Предвртје**, Vorhof. Овак узана, место на узлеку.
- Пречлаци**, Consolen. G. Подоминица.
- Припрати** (напрати), Vorhof. Она узана преграда како се у уће прили, на које се кроз врата (једна, или и троја) у храм улази. У при преграда стојате ту „оглашени“ и који грече најаше.

Профек (побочке), Profil. Како што изгледа кад се са стране гледа.

Прочеље, Façade. Предња страна (зид) на грађевини појој.

Пруге, Pl. Lisenen.

Раздџа (лук), Scheidbogen. Онај лук с вистика у цркви (у храму) што дели храм и начело.

Раскршће, Vierung. Оно квадратно место под тлуком међу четирн огуца, где стоји амзон.

Романски зуци, romanischer Zahnschnitt. Онај намет у подстрепију од начала, које су у поредо једна до друге косо положене.

Састав (сноп), Construction.

Саставне честице, constructive Einzelheiten.

Свод, Gewölbe. Тапан који је на полукругу своден (изидан).

Склопљено, Gegliedert. Како се пад се у чему виде саставне честице.

Смишљено, Stillsirt. Код се што по вољи шауне, а не као што је по правни. Гледај *Прешискио*.

Уложива, Nische. Она полукругла нишана по андони од прилике као надљане прозор.

Храм, Schiff, Mittelschiff. Оно место у цркви од приправе до иконостаса.

Шематично, кад је штегод све у једну руку рађено, по једном молдуу.

СВЕТОСЛАВ
1919

ВИЗАНТИСКИ
СТОМЕННИЦИ МО СРЕДНИ



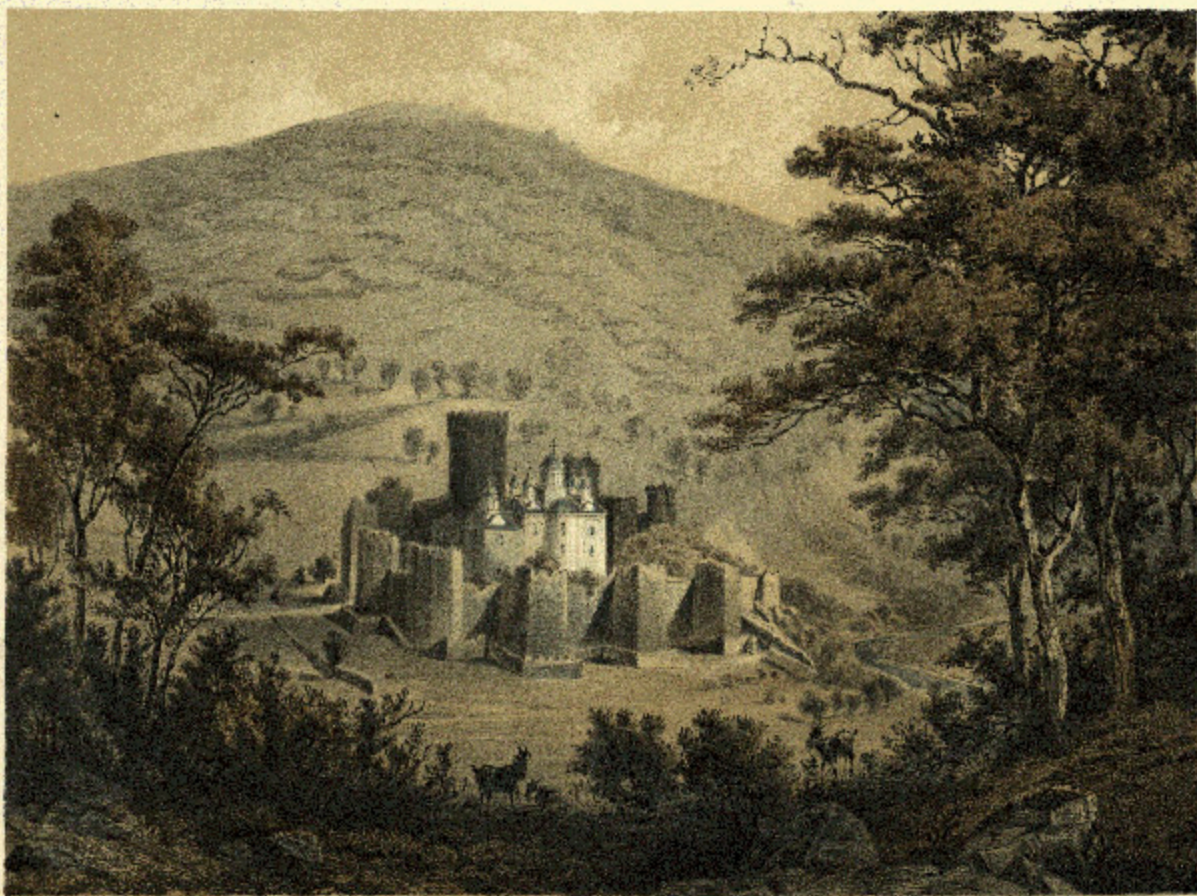
САН ДАВРО

НАЦРЧО И ОМНСДО
Ф. КАНИЦ.





ΚΑΥΑΦΙΣ. ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ.



ΜΑΡΑΣΣΙΑ. ΜΑΧΑΧΝΙΑ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ



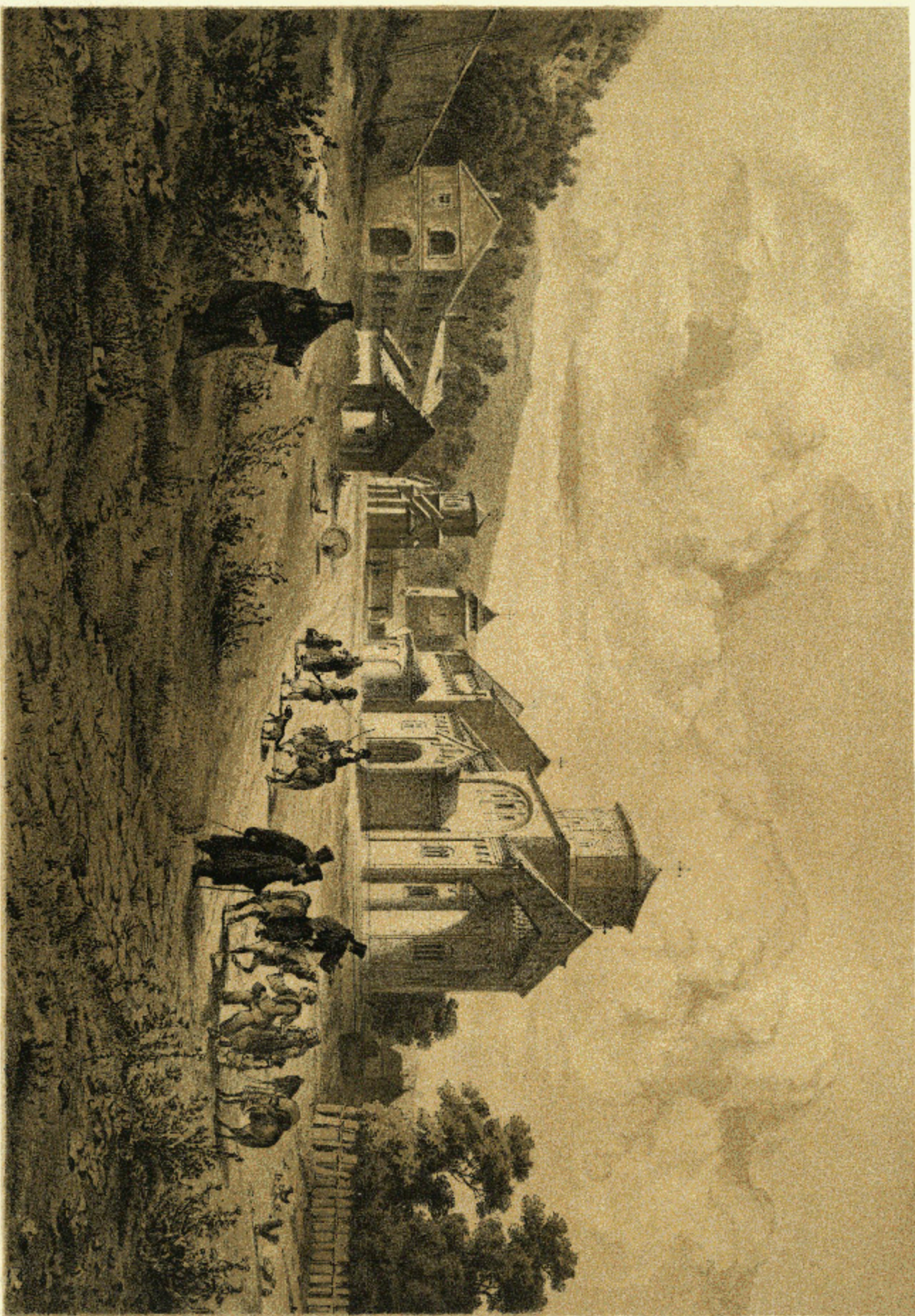
BRUSYAC. КРУЧЕВАН.



ŽICA. ЖИЦА.

СКОПЈЕ
МАКЕДОНСКА

БИБЛИОТЕКА



СТУДЕНКА. СТРАНИЦА.

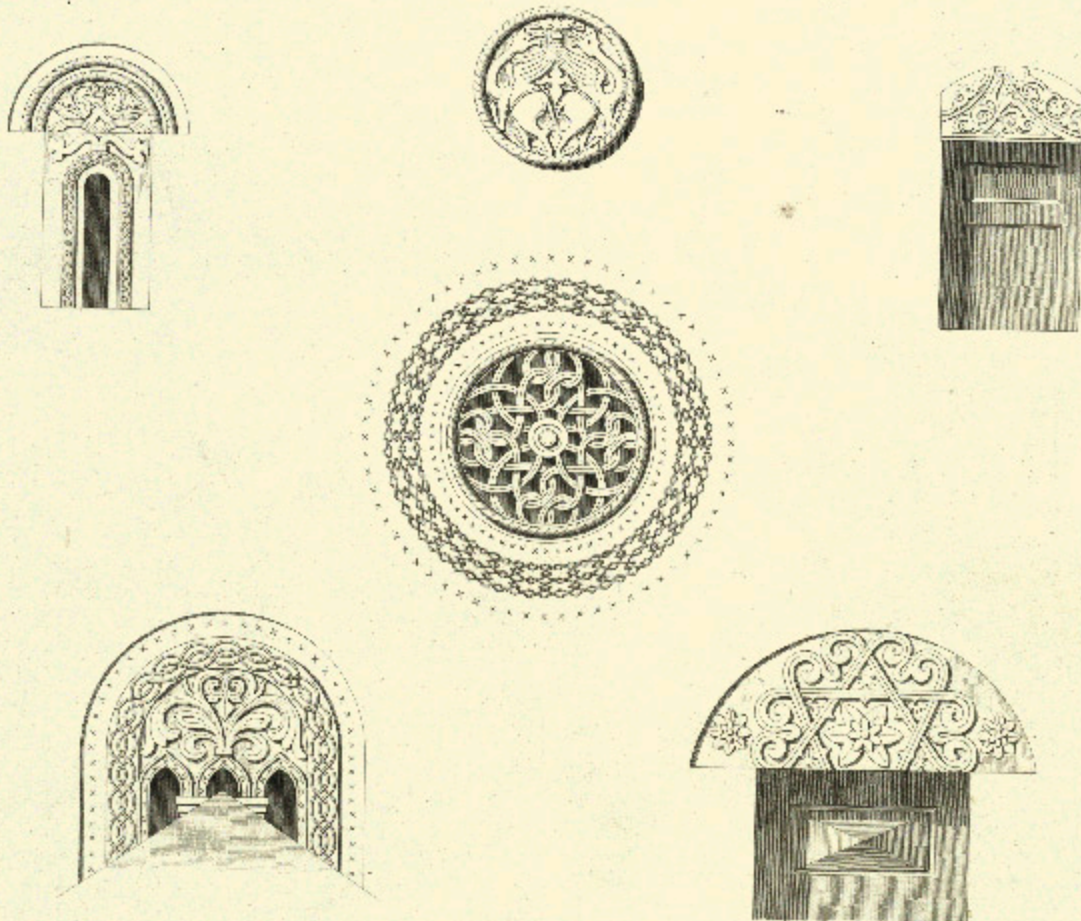
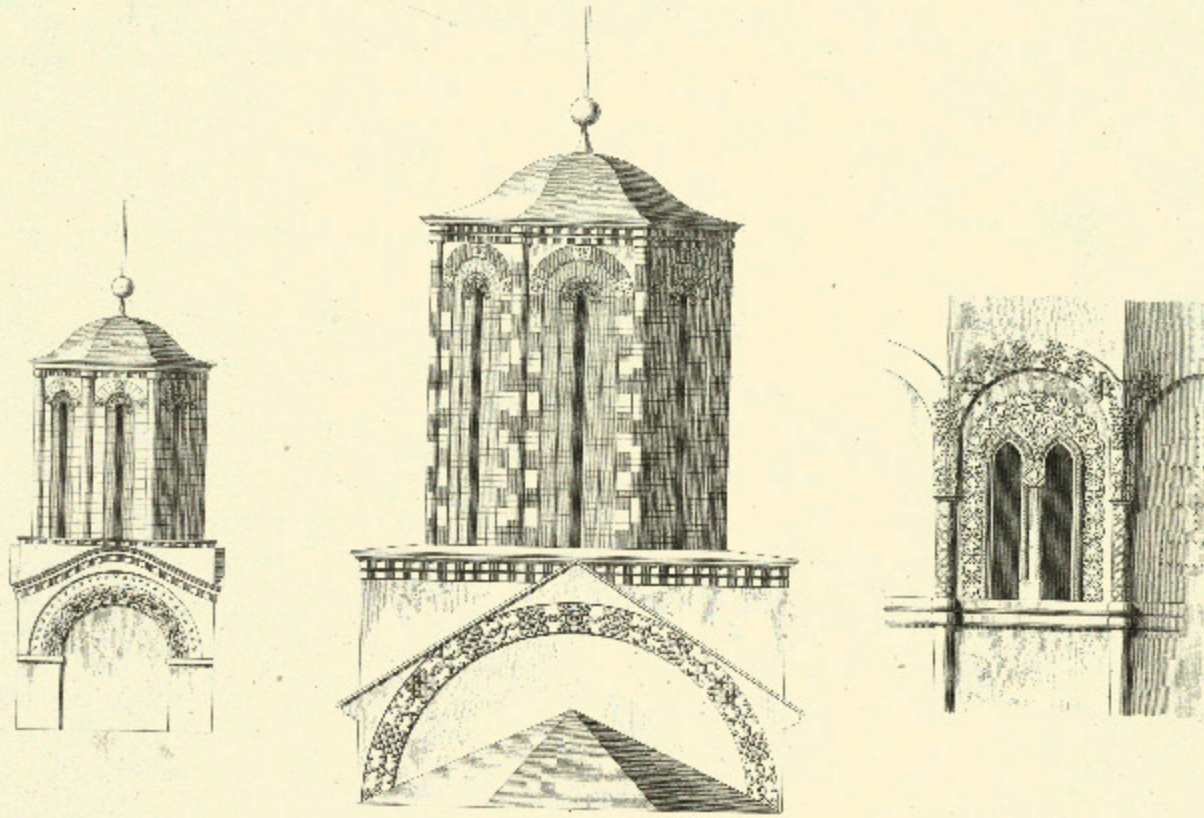
8
2



MANASSIA. MAHACHJA.

1875
1875

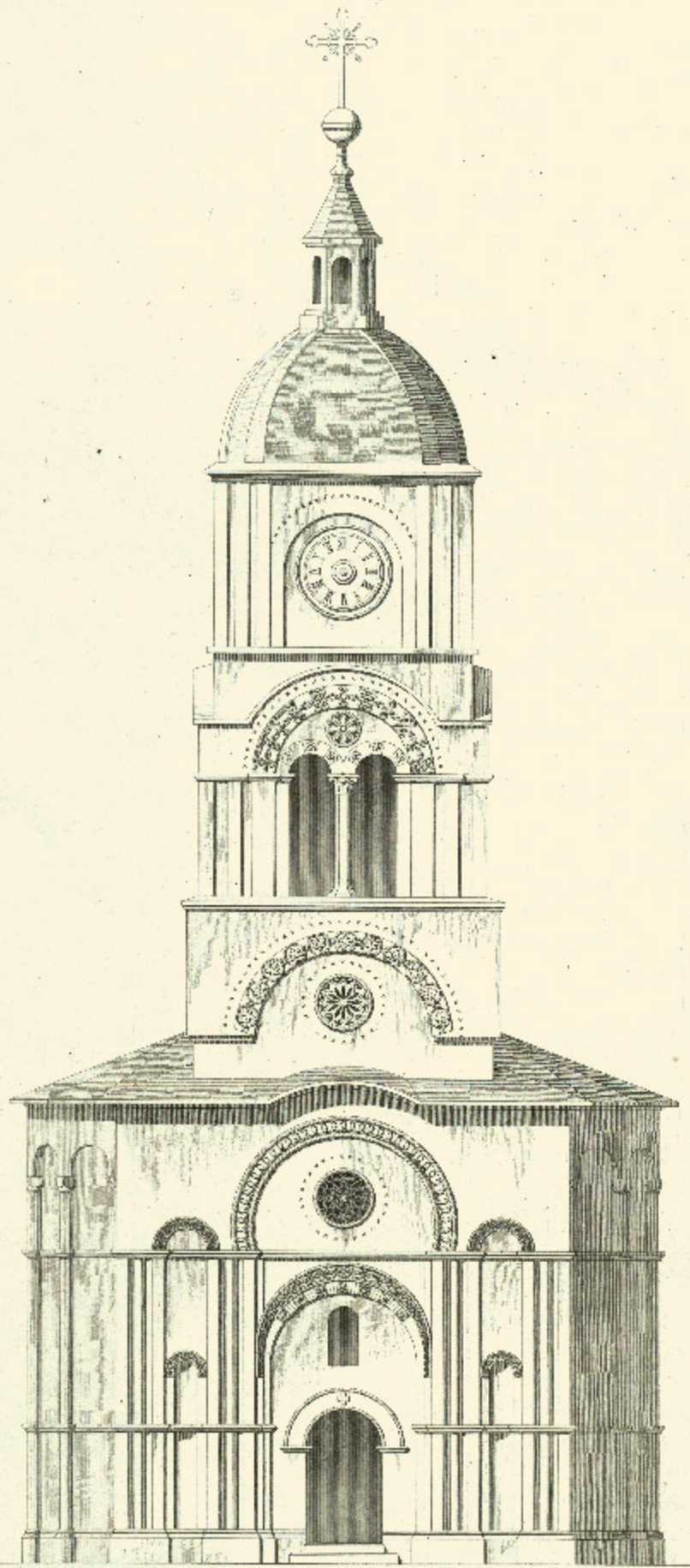




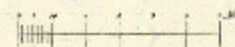
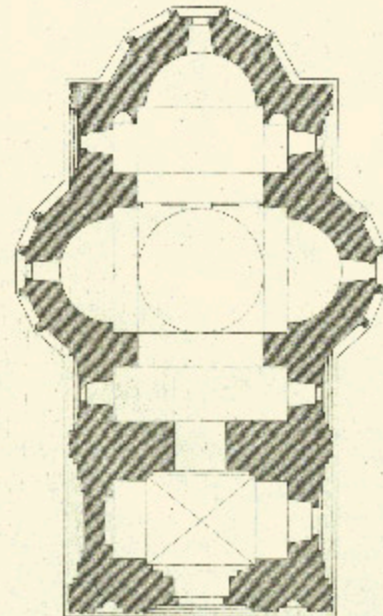
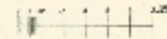
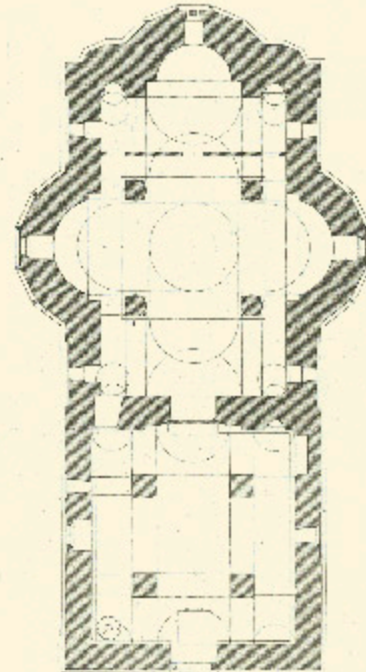
RAVANICA. РАВАНИЦА.

Др. инж. А. М. Савицкий

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
МУЗЕЙ ИСТОРИИ

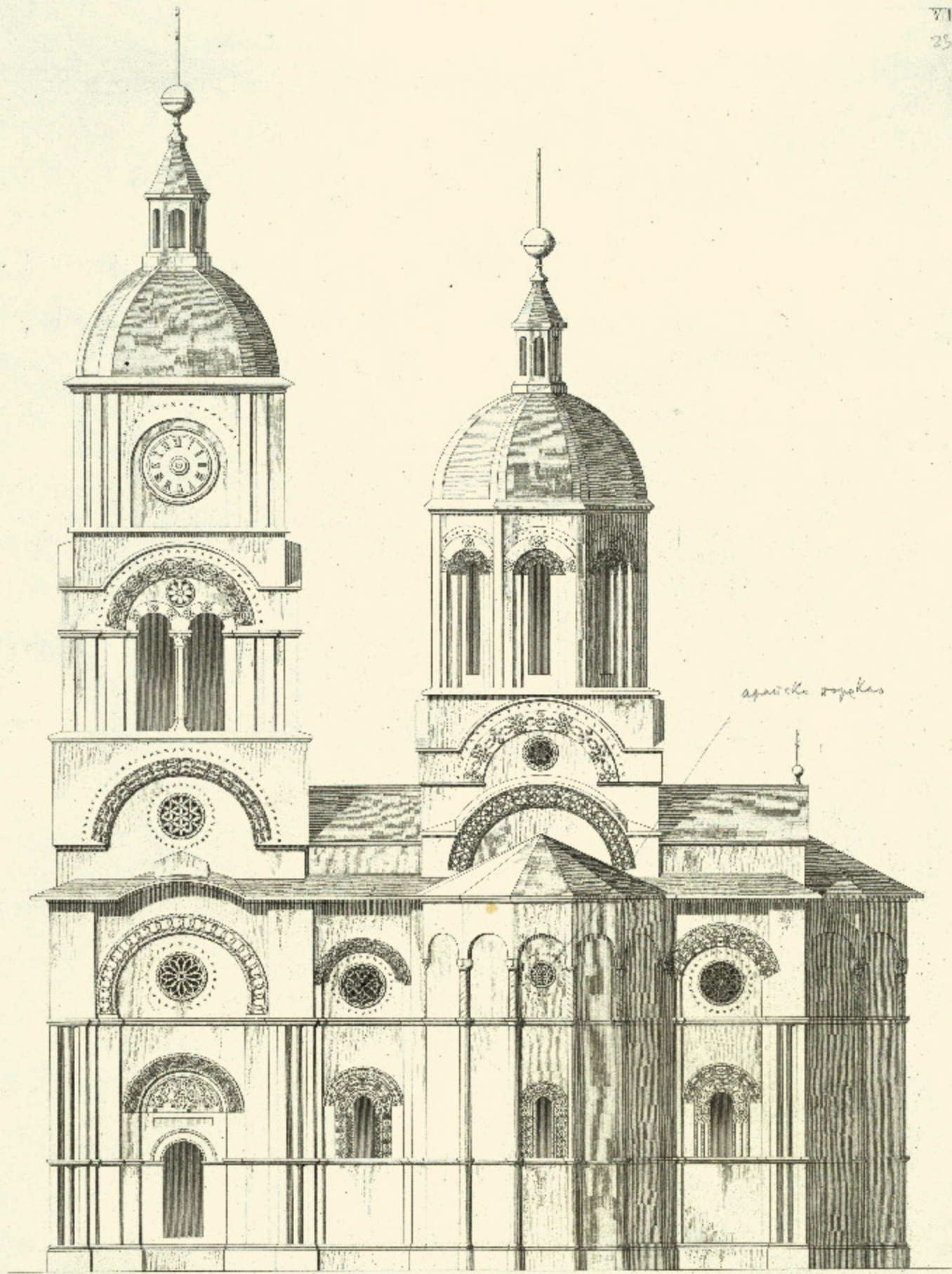


БАВАНСКА. РАВАНИЦА.

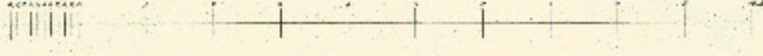


КРУСЕВАЦ. КРУМЕБАЦ.

Архитектурни музеј
Београд

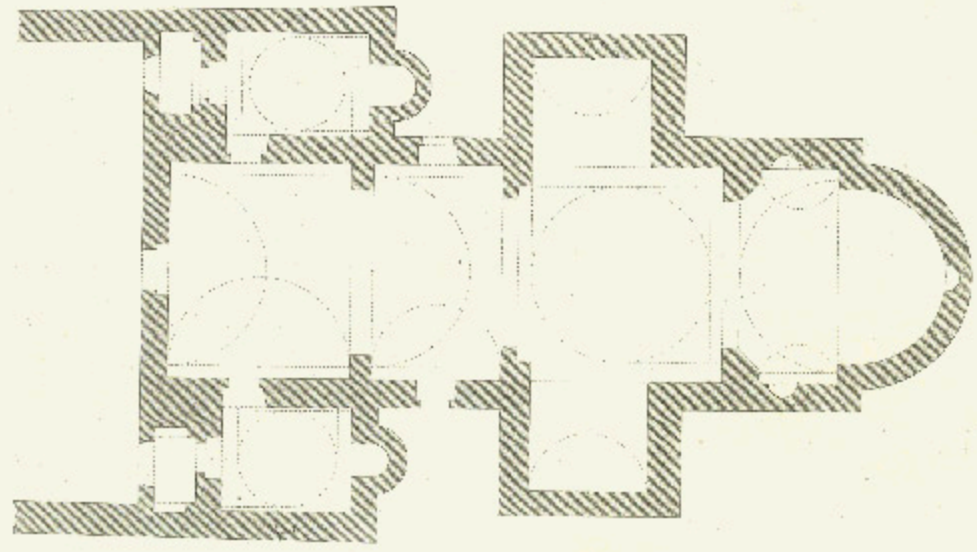
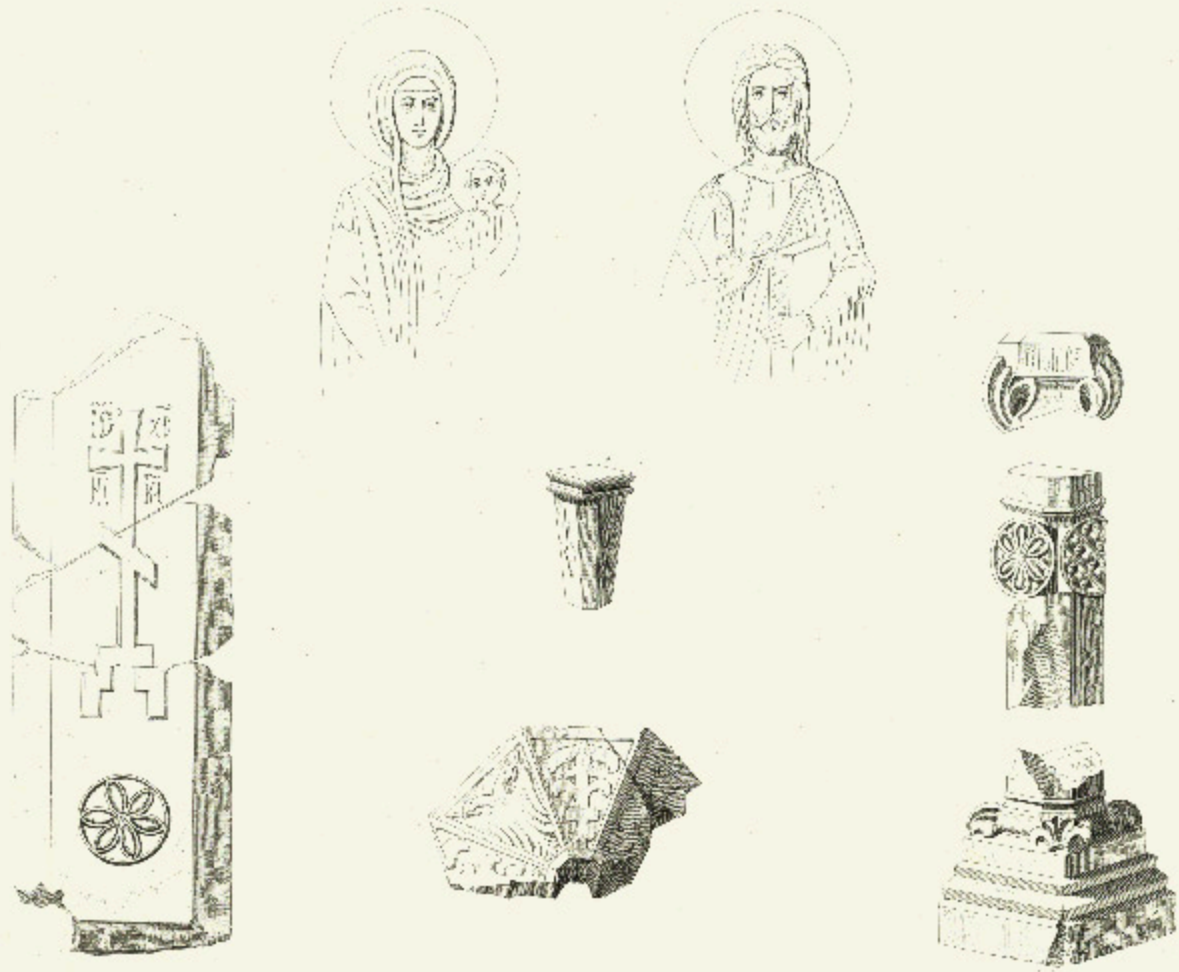


apriche rozetka



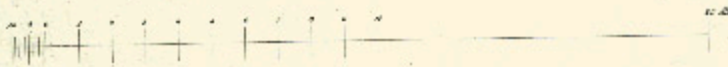
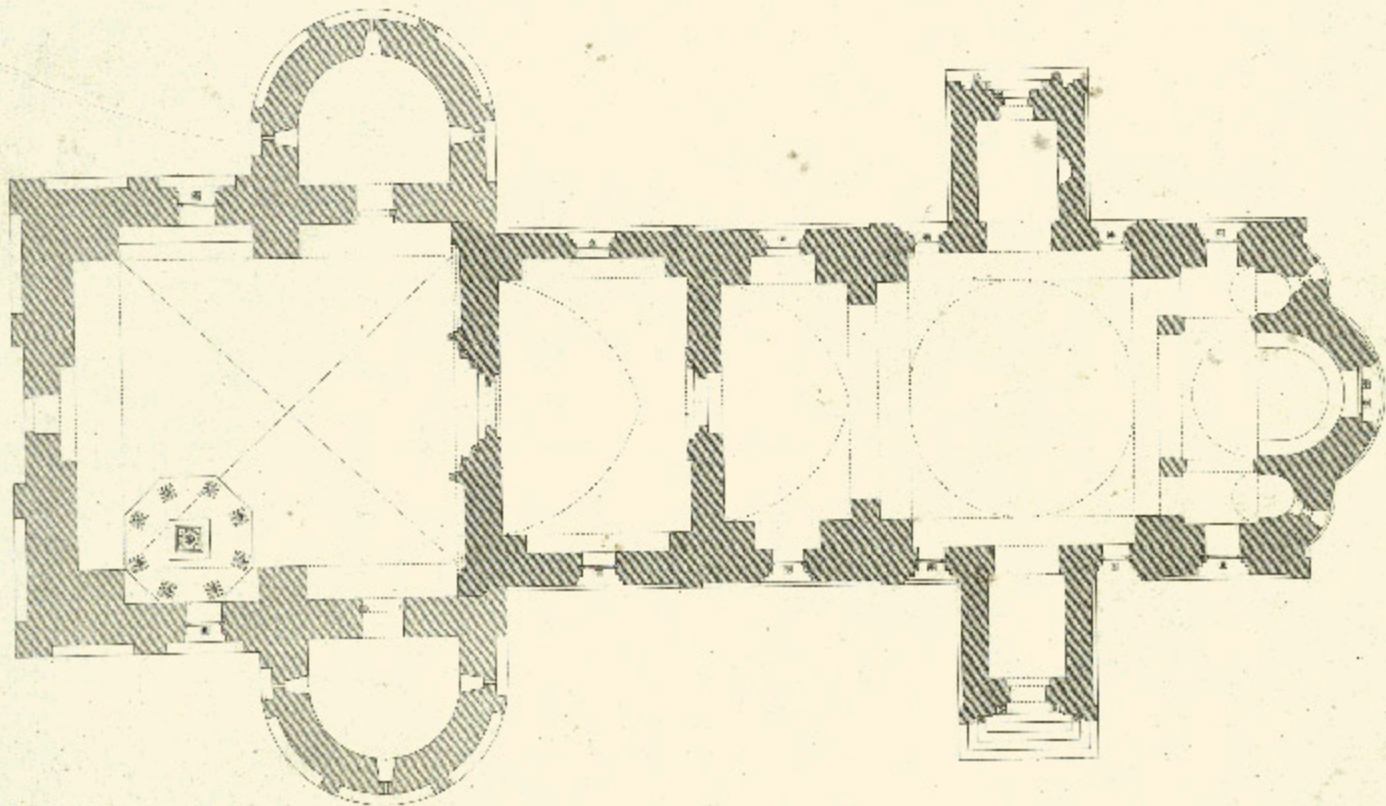
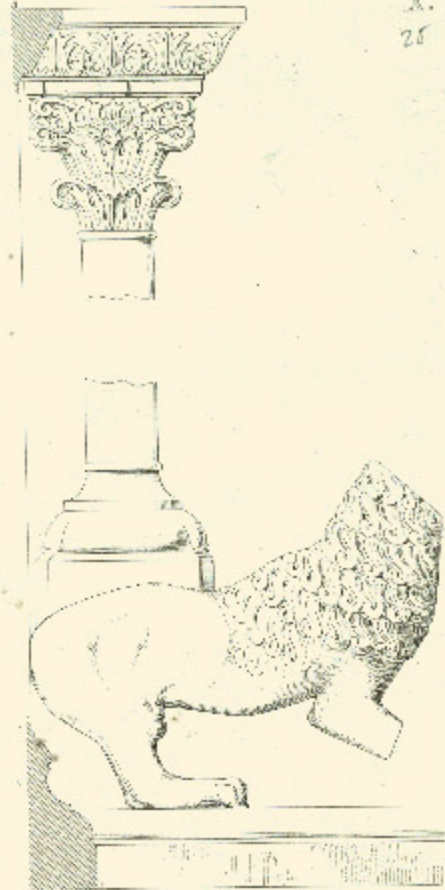
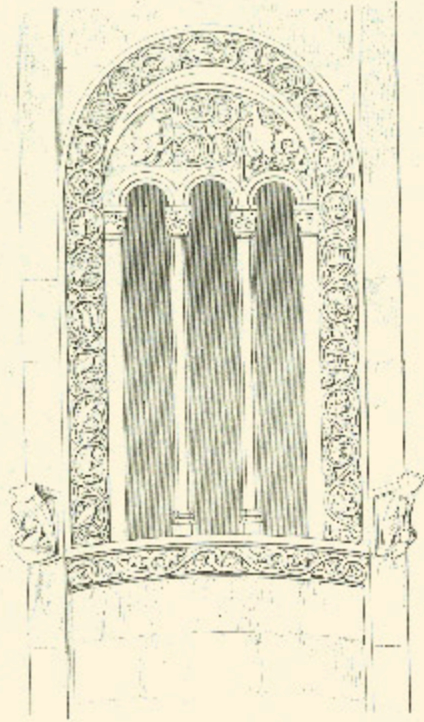
KRUŠEVAC. КРУШЕВАЦ.

Архитектурный музей
САНКТ-ПЕТЕРБУРГ



ЖІСА. ЖИЧА.





STUDENICA. СТУДЕНИЦА.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ
ИЗДАТЕЛЬСТВО



STUDENICA. СТУДЕНИЦА.

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ИЗДАТЕЛЬСТВО

